

Θεματική οργάνωση και ανάπτυξη επιχειρηματολογικών κειμένων

Ευάγγελος Μαλμέν

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

This paper aims at proposing a thematic organization model for Greek on the basis of a thorough examination of various functional theories of theme/topic. According to the proposed model, *theme* is considered an overarching concept, consisting of *orienting theme* and *central-ideational theme*. The model's application to thirty five argumentative texts has suggested basic patterns of thematic progression, as well as prototypical semantic and grammatical features of theme, which are typical in this discourse mode.

KEYWORDS: *ανάλυση λόγου, επιχειρηματολογικός τρόπος, θέμα-σχόλιο, θεματική ανάπτυξη*

1. Εισαγωγή*

Ο σύνθετος όρος *θεματική οργάνωση και ανάπτυξη* (thematic organization and progression) εμπεριέχει δύο επιμέρους και άμεσα συνυφασμένους μεταξύ τους όρους στην επιστήμη της γλωσσολογίας. Κατά πρώτον, η θεματική οργάνωση αφορά «στον τρόπο με τον οποίο ο ομιλητής (ή ο συγγραφέας) οργανώνει το μήνυμά του στο επίπεδο τόσο της πρότασης όσο και του κειμένου» (Γούτσος 2013: 236). Κατά δεύτερον, η (θεματική) ανάπτυξη ορίζεται σύμφωνα με τον Daneš (1995: 32) ως «η επιλογή και διάταξη των θεμάτων των εκφωνημάτων, η αμοιβαία αλυσιδωτή σύνδεση και ιεραρχία τους, καθώς και η σχέση τους με τα υπερθέματα μεγαλύτερων κειμενικών ενοτήτων και με το όλο κείμενο». Η διερεύνηση των όρων αυτών στους κλάδους της σύνταξης, της πραγματολογίας και της κειμενογλωσσολογίας έχει υπάρξει εκτενής και ενδελεχής, με αποτέλεσμα την παραγωγή πληθώρας μελετών κυρίως για την ανάλυση της αγγλικής (π.χ. Halliday & Matthiessen 2014), αλλά και άλλων γλωσσών, όπως της γαλλικής, ισπανικής, γερμανικής, φιλανδικής, πορτογαλικής κ.ά. (βλ. ενδεικτικά Vasconcellos 1992, Mauranen 1993, Steiner & Teich 2004, Caffarel 2006, Lavid et al. 2010 κ.ά.).

Για την ανάλυση της ελληνικής σε κειμενικό επίπεδο, ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσφορά των ερευνών του Goutsos (1997) αναφορικά με τη θεματική δομή (topic structure) εκθετικών κειμένων στα αγγλικά και ελληνικά, της Μπακάκου-Ορφανού (2002) σχετικά με τη θεματοποίηση στην πρόταξη των τηλεοπτικών ειδήσεων, του Πολίτη (2003) για τη θεματική οργάνωση και ανάπτυξη των σύντομων ειδήσεων και της Κουτσουλέλου-Μίχου (2004) στο διαφημιστικό είδος. Ωστόσο, δεν έχει διεξαχθεί εκτενής σχετική έρευνα για τα επιχειρηματολογικά κείμενα.

Η παρούσα ερευνητική μελέτη έχει ως στόχο τη διατύπωση ενός στέρεου θεωρητικού μοντέλου θεματικής οργάνωσης, το οποίο, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη την πληροφοριακή δομή (information structure) των όρων της πρότασης, θα μπορεί να εφαρμόζεται αποτελεσματικά σε επιχειρηματολογικά κείμενα της ελληνικής και θα αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους επιτυγχάνεται η θεματική ανάπτυξή τους. Για την παραγωγή του έχουν αξιοποιηθεί αρχικά η Συστημική Λειτουργική Γραμματική του Halliday (Systemic Functional Grammar) (βλ. Halliday & Matthiessen 2014) ως βάση για την ανάλυση λόγου, καθώς και άλλες λειτουργικές θεωρίες, όπως η λειτουργική προοπτική της πρότασης (Functional sentence perspective) της σχολής της Πράγας (Firbas 1992), η θεωρία της Λειτουργικής Γραμματικής (Functional Grammar) του Dik

* Το παρόν άρθρο αποτελεί τμήμα (με μικρές αλλαγές) της διδακτορικής μου διατριβής (Μαλμέν 2020). Τόσο για αυτήν όσο και εν προκειμένω για το άρθρο, ευχαριστώ από καρδιάς τον επόπτη μου Α. Μιχάλη και τον Καθηγητή, μέλος της τριμελούς επιτροπής μου, Δ. Γούτσο για την ενθάρρυνση και τις πολύτιμες παρατηρήσεις τους. Επίσης, οφείλω να ευχαριστήσω έναν/μία ανώνυμο κριτή του περιοδικού για τις εύστοχες υποδείξεις του/της, οι οποίες με βοήθησαν να παρουσιάσω με μεγαλύτερη ευκρίνεια τις θέσεις και τα πορίσματα της έρευνάς μου.

(1997a, b) και η πραγματολογική οπτική της Lambrecht (1994) για την πληροφοριακή δομή της πρότασης. Η χρήση εργαλείων και μεθόδων από τις τέσσερις παραπάνω θεωρίες κατέστη απαραίτητη, διότι η πιλοτική έρευνα σε μικρό αριθμό κειμένων έδειξε ότι κάθε θεωρία από μόνη της αδυνατεί να καλύψει και να ερμηνεύσει σε όλες τις περιπτώσεις επαρκώς τα δεδομένα της ελληνικής σε κειμενικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να αφήνει πτυχές του λόγου ανεξιχνίαστες. (Για την ανάλυσή τους βλ. 2.1 και 2.2). Αντίθετα, «ο εποικοδομητικός διάλογος ανάμεσα στις διαφορετικές προσεγγίσεις» (Georgakopoulou & Goutsos 2004: 179), με την πολλαπλότητα των οπτικών που προσφέρει, παρέχει την απαραίτητη ευελιξία, ώστε να φωτιστούν πολύπλευρα τα κειμενικά δεδομένα.

2. Θεματική οργάνωση

Έχοντας ως άξονες τα δύο εγγενή συστατικά του μηνύματος, δηλαδή το θέμα (theme/topic) και το σχόλιο/ρήμα (comment/theme), παρουσιάζουμε με σαφή τεκμηρίωση τι υιοθετούμε από κάθε θεωρία, προκειμένου να διαμορφώσουμε ένα λειτουργικό πρότυπο θεματικής οργάνωσης για τα ελληνικά.

2.1. Θεωρίες για το θέμα

Καταρχάς, οι Halliday & Matthiessen (2014: 89) ορίζουν το θέμα ως το σημείο εκκίνησης/αφετηρίας (point of departure) του μηνύματος, καθώς στήνει το σκηνικό για την πρόταση και την καθορίζει σε σχέση με το κείμενο που ξεδιπλώνεται. Όπως επισημαίνουν οι Γεωργακοπούλου & Γούτσος (2011: 147), η έμφαση στην αρχική θέση της πρότασης κρίνεται πολύ θετικό στοιχείο της θεωρίας του Halliday, διότι δείχνει τη συμβολή του στη συνοχή (cohesion) και συνεκτικότητα (coherence) του κειμένου.

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερα σημαντική, κατά τη γνώμη μας, θεωρείται η διάκριση σε τρία είδη θέματος (Halliday & Matthiessen 2014: 105-113), δηλαδή αναπαραστατικό θέμα (topical or ideational theme), κειμενικό (textual) και διαπροσωπικό (interpersonal). Το αναπαραστατικό θέμα αναφέρεται είτε σε μια διαδικασία (process) καθατήν, είτε σε έναν μετέχοντα στην εκάστοτε διαδικασία, είτε σε έναν προσδιορισμό (circumstance) χρόνου, τρόπου ή αιτίας και ολοκληρώνεται στο πρώτο συστατικό της πρότασης που φανερώνει κάποια από τις παραπάνω τρεις σημασίες. Στην πρόταση όμως είναι δυνατό να προτάσσονται του αναπαραστατικού θέματος και τα δυο άλλα, το κειμενικό και το διαπροσωπικό. Το κειμενικό θέμα περιλαμβάνει τους κειμενικούς δείκτες (*τότε, επιπλέον, σε κάθε περίπτωση κ.τ.λ.*), μεταβατικές (continuative) λέξεις (*τόρα, προχωρούμε κ.ά.*), αλλά και συνδέσμους (*όταν, γιατί, ενώ, και, αλλά, για να κ.ά.*) για την παρατακτική ή υποτακτική σύνδεση των προτάσεων. Το διαπροσωπικό θέμα μπορεί να είναι: α) μια κλητική (vocative) προσφώνηση, β) ένα τροπικό σχολιαστικό προσάρτημα (modal comment adjunct) με μορφή επιρρήματος, επιρρηματικής, προθετικής και συνδεσμικής φράσης (*προφανώς, πιθανότατα, ίσως, για να είμαι ειλικρινής, προς έκπληξή μου κ.τ.λ.*), που δείχνει τη στάση του ομιλητή/γράφοντα ως προς το περιεχόμενο του μηνύματος που διατυπώνει και γ) ένας παρεμφατικός ρηματικός τελεστής (finite verbal operator), δηλαδή ένα σύνολο παρεμφατικών βοηθητικών ρημάτων, τα οποία δείχνουν χρόνο ή τροπικότητα. Είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι με την ύπαρξη πολλαπλών θεμάτων, η πρόταση αποκτά αγκύρωση (anchorage) στο πεδίο της εμπειρίας, αφού το κειμενικό και το διαπροσωπικό θέμα συμπληρώνουν τη θεματική βάση (thematic grounding) του μηνύματος. Για τα παραπάνω, αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από την πιλοτική εφαρμογή αποτελούν τα ακόλουθα:

(1) Η σχέση όμως του αστού με τα ζώα στον αστικό χώρο δεν αφορά αξίες χρήσης ούτε ανταλλακτικές αξίες. (Γ. Σιακαντάρης, *Τα Νέα* 12/08/2014)

(2) Η εν λόγω εξέλιξη αναμφίβολα ενισχύει τον ρόλο της Μόσχας ως παρόχου της Ευρώπης... (Κ. Φίλης, *Έθνος της Κυριακής*, 27/07/2014)

Στο (1) διακρίνεται το αναπαραστατικό θέμα *Η σχέση του αστού με τα ζώα στον αστικό χώρο*, μέρος ενός προηγούμενου σχολίου (*έγινε αστική χωρίς να γνωρίσει τη Βιομηχανική Επανάσταση*) στο εν λόγω κείμενο και το κειμενικό θέμα *όμως*. Η παρουσία του *όμως* καθιστά το εν λόγω θέμα αντιθετικό με το αμέσως προηγούμενο (*Η σχέση των ανθρώπων με τα κατοικίδια στις αγροτικές κοινωνίες*). Στο παράδειγμα (2) αναπαραστατικό θέμα είναι η ΟΦ *Η εν λόγω εξέλιξη*, που αναφέρεται στα προηγούμενα, ενώ το επίρρημα *αναμφίβολα* συνιστά διαπροσωπικό θέμα.

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να κάνουμε δύο παρατηρήσεις. Πρώτον, οι Halliday & Matthiessen δεν προβάλλουν, χωρίς βέβαια να αποκλείουν από το αναπαραστατικό θέμα, τη διάσταση «γύρω από το οποίο» (about) περιστρέφεται η πρόταση και το κείμενο. Μάλιστα, στα παραδείγματα (1) και (2) το αναπαραστατικό θέμα εκφράζει ακριβώς αυτή την ιδιότητα σε προτασιακό επίπεδο. Βέβαια, σε παλαιότερη έκδοση ο Halliday (1985: 39) είχε συμπεριλάβει ως συστατικό του θέματος, εκτός από το σημείο αφετηρίας του μηνύματος, και αυτό γύρω από το οποίο κινείται η πρόταση (*what the clause is going to be about*). Ωστόσο, όπως διατείνεται η Downing (1991), τα γλωσσικά δεδομένα (ακόμα και της αγγλικής γλώσσας) δεν επιβεβαιώνουν ότι αυτό γύρω από το οποίο περιστρέφεται η πρόταση βρίσκεται πάντα στην αρχή της πρότασης. Έτσι, στις πιο σύγχρονες εκδόσεις (π.χ. Halliday & Matthiessen 2004, 2014), το εν λόγω στοιχείο δεν αναφέρεται.¹

Δεύτερον, προβληματισμό μάς δημιουργεί και ο περιοριστικός ορισμός του αναπαραστατικού θέματος, διότι με αυτόν τον τρόπο μονάχα μία προθετική ή επιρρηματική φράση στην αρχή της πρότασης που δηλώνει χρόνο, τόπο, αιτία κ.ά. συνιστά θέμα και ό,τι έπεται, ακόμα και αν είναι κεντρικός μετέχων του μηνύματος της πρότασης, συγκαταλέγεται στο ρήμα (rheme). Οι δυσκολίες που προκαλεί η συγκεκριμένη οριοθέτηση έχουν επισημανθεί σε παραδείγματα της αγγλικής γλώσσας από την Downing (1991: 125-126). Κατά συνέπεια, η διάκριση του Halliday σε θέμα και ρήμα είναι διχοτομική και σε έναν βαθμό μηχανική· γι' αυτό, ιδίως σε γλώσσες όπως η ελληνική με μεγάλη ευελιξία στη σειρά των όρων και όπου, για παράδειγμα, το γραμματικό ρήμα (verb) καταλαμβάνει συχνά αρχική προτασιακή θέση, αρκετά γλωσσικά δεδομένα δεν ερμηνεύονται επαρκώς, όπως έχει παρατηρηθεί και από τον Goutsos (1994a, 1997).

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις ανωτέρω δυσκολίες, ερευνητές σε διάφορες γλώσσες, όπως η Caffarel (2006) στη γαλλική και οι Lavid et al. (2010) στην ισπανική αποκλείουν από την ανάλυση της θεματικής οργάνωσης της πρότασης την πληροφοριακή αξία των συστατικών και παράλληλα υιοθετούν την ύπαρξη πολλαπλών (multiple) αναπαραστατικών θεμάτων στην πρόταση. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την πρόταση των Lavid et al., καθώς έχει εφαρμοστεί και σε παραδείγματα της ελληνικής τόσο σε επίπεδο συντακτικής πρότασης όσο και σε επίπεδο περιόδου από τον Γούτσο (2013). Σύμφωνα με τους Lavid et al., οι αρχικές προτασιακές θέσεις αποτελούν το Θεματικό πεδίο² (Thematic field), το οποίο διακρίνεται σε Εσωτερικό (Inner) και Εξωτερικό (Outer). Το Εσωτερικό εμπεριέχει: α) τη Θεματική Κεφαλή (Thematic Head), η οποία αφορά στους πιο κεντρικούς μετέχοντες και πραγματώνεται είτε μέσω κάποιας λεκτικά εκπεφρασμένης ΟΦ ή ονοματικής πρότασης είτε μέσω κλιτικής αντωνυμίας ως συμπλήρωμα ή του κλιτικού επιθήματος του ρήματος και β) την Προ-κεφαλή (Pre-Head), δηλαδή τα προσδιοριστικά επιρρηματικά στοιχεία (Circumstantial elements) και το λεξικό θέμα του ρηματικού τύπου. Το Εξωτερικό περιλαμβάνει τα κειμενικά, διαπροσωπικά και απόλυτα (absolute) θέματα. Αν και η εν λόγω ανάλυση παρουσιάζει αρκετή πολυπλοκότητα, θεωρούμε ότι η παρουσία περισσότερων του ενός

¹ Για σχετική συζήτηση, βλ. Lavid et al. (2010: 297-298).

² Για αναλυτική παρουσίαση του Θεματικού πεδίου στην ισπανική γλώσσα με παραδείγματα, βλ. Lavid et al. (2010: 299-306).

αναπαραστατικών θεμάτων στην πρόταση παρέχει τη δυνατότητα για ερμηνεία προτάσεων στην ελληνική, όπως η παρακάτω:

(3) Μετά το περσινό φιάσκο των 272 κλειστών σχολείων με την έναρξη της σχολικής χρονιάς (επιρρηματικός προσδιορισμός χρόνου: προ-κεφαλή), φέτος (επίρρημα χρόνου: προ-κεφαλή) η κυβέρνηση (ΟΦ: θεματική κεφαλή) θριαμβολογεί και αυτοαξιολογείται με «άριστα 20» για το αυτονόητο... (Γ. Κ. Καβαδιάς, *Έθνος* 16/09/2016)

Συνεχίζουμε με τη θεωρία της Λειτουργικής Προοπτικής της Πρότασης (στο εξής ΛΠΠ) της Σχολής της Πράγας. Ο πρώτος εκπρόσωπός της, ο Mathesius (1939[1947]) ταυτίζει το θέμα με το γνωστό ή τουλάχιστον προφανές στοιχείο στη δεδομένη κατάσταση και από το οποίο ο ομιλητής προχωρά στον λόγο του. Ο Firbas (1966, 1992), εισάγοντας στη θεωρία το κριτήριο του *επικοινωνιακού δυναμισμού*³ (communicative dynamism), ερμηνεύει το θέμα ως το προτασιακό στοιχείο που φέρει τον χαμηλότερο βαθμό επικοινωνιακού δυναμισμού μέσα στην πρόταση. Από αυτό προκύπτει πως το θέμα δεν χρειάζεται απαραίτητα να μεταφέρει γνωστή πληροφορία ή τέτοια που να μπορεί να συναχθεί από το λεκτικό ή καταστασιακό περιβάλλον, αλλά είναι δυνατό ακόμα να μεταφέρει καινούργια. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι το κριτήριο της γνωστής ή άγνωστης πληροφορίας δεν έχει χρησιμότητα. Ακόμα και αν δεν είναι το βασικό χαρακτηριστικό του θέματος, είναι άμεσα εφραπτόμενο, γιατί καθορίζει ποια συστατικά μπορούν να συναχθούν από το περικείμενο ή συγκείμενο.

Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω, ο Firbas διακρίνει τα συστατικά της πρότασης σε θεματικά, που συνιστούν τη βάση/θεμέλιο (foundation) του μηνύματος και σε μη θεματικά, που συνιστούν τον πυρήνα (core). Υπό αυτή την οπτική, διακρίνει σε δύο τύπους προτάσεων (1992: 66-67): α) παρουσιαστικές, οι οποίες εμπεριέχουν ένα σκηνικό-πλαίσιο (setting), την παρουσίαση του φαινομένου και το φαινόμενο που παρουσιάζεται, κατευθύνοντας την επικοινωνία προς το φαινόμενο που παρουσιάζεται και β) προσδιοριστικές, οι οποίες περιλαμβάνουν το σκηνικό-πλαίσιο (setting), τον φορέα ιδιότητας, την ιδιότητα (quality) και την εξειδίκευση (specification). Οι τελευταίες εστιάζουν στην ιδιότητα του φαινομένου ή στον προσδιορισμό του. Και στους δυο τύπους προτάσεων, το σκηνικό-πλαίσιο ανήκει στο θεματικό μέρος. Στα δεδομένα μας απαντούν πολλά παραδείγματα και από τα δυο είδη προτάσεων:

(4) ...(Διότι) για πρώτη φορά στον σύγχρονο κόσμο επιβάλλεται δια νόμου ένας όρος. (Α. Διαμαντής, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 24/08/2014)
 (5) Ακόμη και αν αθροίσουμε το πολυδιαφημισμένο αέριο του Αζερμπαϊτζάν με το βορειοαμερικανικό σχιστολιθικό και την Ανατολική Μεσόγειο, οι ποσότητες δεν θα ξεπερνούν τα 50 δις. κ.μ. ετησίως, δηλαδή το 1/3 από το αέριο που λαμβάνουμε από τη Ρωσία... (Κ. Φίλης, *Έθνος της Κυριακής*, 27/07/2014)

Στο παράδειγμα (4), που συνιστά μια παρουσιαστική πρόταση, προτάσσεται το σκηνικό-πλαίσιο *για πρώτη φορά στον σύγχρονο κόσμο*, το οποίο ανήκει στο θέμα. Από την άλλη, στο (5) έχουμε μια προσδιοριστική με θεματικά στοιχεία: α) το σκηνικό-πλαίσιο *Ακόμη και αν αθροίσουμε... Μεσόγειο* και β) τον φορέα ιδιότητας *οι ποσότητες*.

³ Οι παράγοντες που αλληλεπιδρούν στην κλίμακα του Επικοινωνιακού Δυναμισμού στον γραπτό λόγο είναι: α) ο σημασιολογικός παράγοντας, β) ο περι/συγκείμενός παράγοντας (contextual factor) και γ) ο παράγοντας της γραμμικής διάταξης των προτασιακών συστατικών (linear modification), με τις πιο σημαντικές ή νέες πληροφορίες να τοποθετούνται στο τέλος της πρότασης (Firbas 1992).

Η έννοια του σκηνικού-πλαίσιου του Firbas συνδέεται με αυτό για το οποίο αρχικά κάνει λόγο ο Chafe (1976), αξιοποιεί η Downing (1991) και αναλύουν σε παραδείγματα της ελληνικής οι Γεωργακοπούλου & Γούτσος (2011).⁴ Πρόκειται για επιρρηματικά στοιχεία στην αρχή των περιόδων με διάφορες μορφές (π.χ. επιρρήματα, προθετικές φράσεις, εξαρτημένες προτάσεις, μετοχές κ.ά.) που εκφράζουν σημασίες, όπως τόπος, χρόνος, τρόπος, αιτία, υπόθεση ή γενικότερα μια κατάσταση.⁵

Η ανωτέρω ανάλυση δείχνει ότι εργαλεία της ΛΠΠ, όπως ο επικοινωνιακός δυναμισμός, η γνωστή πληροφορία και το σκηνικό-πλαίσιο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση του θέματος και κατά συνέπεια υιοθετούνται στην παρούσα μελέτη. Χρειάζεται όμως να σημειώσουμε ότι η διακρίβωση των βαθμών επικοινωνιακού δυναμισμού σε μια πρόταση πολύ συχνά είναι διαισθητική και επαφίεται στην υποκειμενικότητα του αναλυτή (Goutsos 1997).

Από τη μέχρι στιγμής θεώρηση, φαίνεται ότι όχι μόνο η ΣΔΓ αλλά ούτε και η ΛΠΠ προβάλλει στην έννοια του θέματος τη διάσταση «αυτό για το οποίο γίνεται λόγος», χωρίς όμως να αποκλείεται η συμβολή της. Το παραπάνω κενό έρχονται να καλύψουν η θεωρία της Λειτουργικής Γραμματικής (Functional Grammar) του Dik (1997a, b) και η πληροφοριακή δομή της πρότασης, σύμφωνα με τη Lambrecht (1994). Κατά πρώτον, ο Dik, αναφερόμενος στο θέμα λόγου (discourse topic), ορίζει τη θεματοποίηση (topicality) ως «τις οντότητες για τις οποίες (“about”) παρέχεται ή ζητείται πληροφορία στον λόγο» (1997a: 312). Υποστηρίζει ότι ένας λόγος μπορεί να έχει διαφορετικά θέματα λόγου, άλλα πιο βασικά τα οποία θα διαχέονται στο όλο κείμενο και άλλα δευτερεύοντα ή περιφερειακά, που σύντομα θα εξαφανιστούν. Το θέμα το οποίο θα απασχολήσει τον εκάστοτε λόγο θα πρέπει σε κάποιο σημείο να εισαχθεί για πρώτη φορά και ονομάζεται νέο θέμα (new topic). Το νέο θέμα πραγματώνεται συχνά σε συντακτική θέση αντικειμένου ή άλλου δεύτερου ορίσματος και σε θέση υποκειμένου σε υπαρκτικές (existential) δομές, σε εκφωνήματα, όπου κάτι ή κάποιος εμφανίζεται στη σκηνή ή κάτι πρόκειται να συμβεί. Τείνει να τοποθετείται στις τελευταίες προτασιακές θέσεις και στη συγκεκριμένη πρόταση όπου πρωτοεμφανίζεται έχει εστιακή λειτουργία. Επιπλέον, εκφέρεται με αόριστο (indefinite) τύπο, όταν ο ομιλητής υποθέτει ότι ο αποδέκτης δεν γνωρίζει την ταυτότητα της οντότητας που εισάγει. Όταν όμως ο ομιλητής θεωρήσει πως είναι γνωστή στον αποδέκτη, μπορεί να χρησιμοποιήσει έναν οριστικό⁶ (definite) όρο για αυτήν. Μόλις αναφερθεί, θεωρείται πλέον γνωστό θέμα (given topic).

Το γνωστό θέμα διατηρείται στον λόγο με διάφορα γραμματικά μέσα, όπως η επαναλαμβανόμενη αναφορά (anaphoric reference) σε επακόλουθα κατηγορήματα, ο συντακτικός παραλληλισμός (syntactic parallelism), δηλαδή η επανεμφάνισή του σε παρόμοιες συντακτικές θέσεις στις προτάσεις που ακολουθούν κ.ά.⁷ Επιπρόσθετα, με την εισαγωγή ενός νέου θέματος, ως γνωστό θέμα μπορεί να θεωρηθούν και κάποια υποθέματά (sub-topics) του, τα οποία συνάγουμε από τη γενική γνώση μας για τον κόσμο. Τέλος, ένα γνωστό θέμα που δεν έχει αναφερθεί για κάποιο διάστημα στον λόγο μπορεί να αναβιώσει και να επανεισαχθεί σε κατοπινό σημείο στο κείμενο ως γνωστό θέμα, κάτι που αποκαλείται επανεισαγόμενο ή συνεχιζόμενο θέμα (resumed topic). Οι παραπάνω διακρίσεις που προτείνει ο Dik για την αναγνώριση του θέματος έχουν συμβάλει στη

⁴ Οι Chafe και Downing χρησιμοποιούν τον όρο framework.

⁵ Αναφορικά με τα προσθιωμένα προσαρτήματα (fronted adjuncts) ως ερμηνευτικό πλαίσιο για το υπόλοιπο της πρότασης στην ελληνική σε σύγκριση με την αγγλική, βλ. Goutsos (1994b).

⁶ Για αναλυτική παρουσίαση του ρόλου της οριστικότητας (definiteness) στη θεματική οργάνωση, βλ. Μαλμίν (2020).

⁷ Για την ανάλυση αυτών και άλλων γραμματικών μέσων που αφορούν σε διάφορες γλώσσες, βλ. Dik (1997a: 318-323)

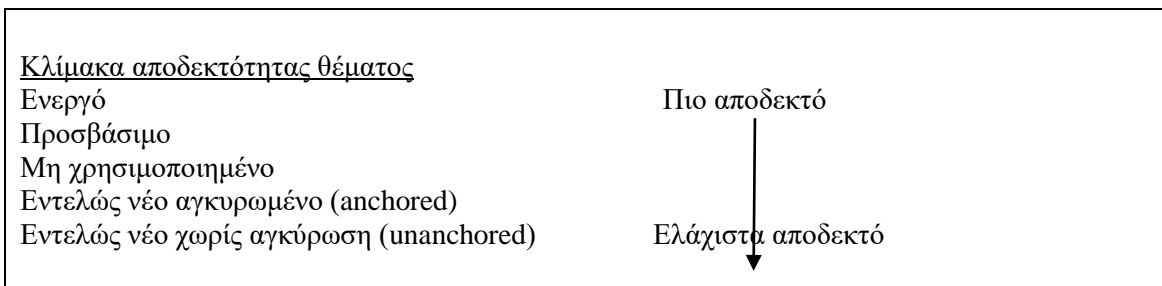
διαμόρφωση του επικείμενου μοντέλου θεματικής οργάνωσης, καθώς έχουν άμεση ανταπόκριση στα γλωσσικά δεδομένα της ελληνικής.

Η Lambrecht, η οποία εστιάζει στο προτασιακό θέμα (sentence topic or clause topic), θεωρεί ότι το θέμα (topic) δεν είναι το στοιχείο που μπαίνει στην αρχική θέση της πρότασης, αφού και η εστία (focus) μπορεί να εισαχθεί σε αυτή τη θέση.

«Ένα αντικείμενο αναφοράς θεωρείται προτασιακό θέμα αν σε έναν δεδομένο λόγο η πρόταση ερμηνεύεται (construed) σαν να περιστρέφεται γύρω από (about) αυτό το αντικείμενο αναφοράς, δηλαδή εκφράζει πληροφορίες σχετικές με αυτό και διευρύνει τις γνώσεις του αποδέκτη για αυτό» (1994: 127).

Επομένως, ορίζει το θέμα ως μια πραγματολογικά ερμηνευμένη προτασιακή σχέση (pragmatically construed sentence relation). Επιπλέον, η Lambrecht (1994: 130-131) διακρίνει το θέμα σε δύο είδη: α) αντικείμενο αναφοράς του θέματος (topic referent) και β) (γλωσσική) έκφραση του θέματος (topic expression). Η διαφορά ανάμεσά τους έγκειται στο ότι στο πρώτο είδος αναφερόμαστε σε ένα θέμα λόγου το οποίο σε μια δεδομένη πρόταση δεν κωδικοποιείται απαραίτητα ως θέμα, αλλά μπορεί να κωδικοποιηθεί και ως εστία. Αυτό συχνά συμβαίνει κατά την πρώτη του εμφάνιση στον λόγο, παρατήρηση παρόμοια με αυτά που διατείνεται ο Dik για το νέο θέμα. Από την άλλη, η (γλωσσική) έκφραση θέματος απαραίτητα πραγματώνεται ως θέμα στη δεδομένη πρόταση.

Επεξηγώντας τα χαρακτηριστικά του θέματος, τονίζει την εγγενή σχέση του αλλά όχι και ταύτιση με την έννοια της προϋπόθεσης (presupposition).⁸ Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε ότι δεν είναι το θέμα καθαυτό που προϋποτίθεται, αλλά το ότι πρόκειται να διαδραματίσει έναν ρόλο σε μια πρόταση, αφού είναι το κέντρο ενδιαφέροντος στη δεδομένη επικοινωνιακή περίπτωση (Lambrecht 1994: 150-151). Επιπλέον, επισημαίνει τη σύνδεσή του με τις γνωσιακές ιδιότητες: α) δυνατότητα αναγνώρισης/ταύτισης (identifiability) και β) ενεργοποίηση (activation),⁹ οι οποίες είναι απαραίτητες αλλά όχι και επαρκείς συνθήκες για τη θεματοποίηση μιας δομής. Βασισμένη σε αυτές, σχεδιάζει την παρακάτω κλίμακα αποδεκτότητας του θέματος (topic acceptability scale) (1994: 165):

Μολονότι η Lambrecht εξετάζει πραγματολογικές λειτουργίες των προτάσεων, τα παραπάνω συνιστούν χρήσιμα εργαλεία που λαμβάνονται υπόψη στην αναγνώριση του θέματος σε κειμενικό επίπεδο.

⁸ Για ανάλυση του όρου προϋπόθεση (presupposition), βλ. Lambrecht (1994: 51-73).

⁹ Για τη δυνατότητα αναγνώρισης/ταύτισης και την ενεργοποίηση, βλ. Chafe (1994).

2.2. Μια νέα πρόταση για το θέμα στα ελληνικά

Συνθέτοντας τα άνω αναφερθέντα μοντέλα, υποθέτουμε ότι το θέμα (theme) είναι μια υπερκείμενη έννοια, η οποία περιλαμβάνει και το σημείο αφετηρίας του μηνύματος και αυτό για το οποίο γίνεται λόγος (topic). Συχνά, βέβαια, αυτό για το οποίο γίνεται λόγος είναι και το σημείο αφετηρίας του μηνύματος, αλλά δεν πραγματώνεται πάντα μια τέτοια δομή. Στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως διαπιστώσαμε κατά την πιλοτική εφαρμογή, αυτό για το οποίο γίνεται λόγος συνοδεύεται από κειμενικούς δείκτες, επιρρήματα, επιρρηματικές, προθετικές, ρηματικές φράσεις, εξαρτημένες προτάσεις, συστατικά τα οποία συνήθως αλλά όχι πάντα προτάσσονται. Αυτά τα στοιχεία λειτουργούν ως κειμενικά, διαπροσωπικά θέματα (Halliday & Matthiessen 2014) ή ως χρονικό, τοπικό, υποθετικό, αιτιολογικό και καταστασιακό πλαίσιο και είναι δυνατό να είναι ένα ή και περισσότερα στην εκάστοτε περίοδο. Κοινό χαρακτηριστικό τους, όπως επισημαίνεται και από τους Chafe (1984) και Mauraanen (1993), είναι ότι επιτελούν μια λειτουργία προσανατολισμού (orienting function) για τον αναγνώστη/ακροατή τόσο ως προς την οντότητα για την οποία θα μιλήσει όσο και ως προς το συνολικό περιεχόμενο του μηνύματος, με αποτέλεσμα να συμβάλλουν στη συνοχή (cohesion) και συνεκτικότητα (coherence) του κειμένου. Συνεπώς, στην παρούσα μελέτη, τα εν λόγω συστατικά αποκαλούνται θέμα προσανατολισμού (orienting theme).

Επίσης, ο όρος αναπαραστατικό θέμα (topical¹⁰ ή ideational theme) που προτείνουν οι Halliday & Matthiessen αποδίδει, κατά τη γνώμη μας, την έννοια «αυτό για το οποίο γίνεται λόγος», αλλά θεωρούμε ότι χρειάζεται να συμπληρωθεί με την προσθήκη του όρου κεντρικό, γιατί οι εκφράσεις που δηλώνουν το πλαίσιο και ανήκουν στο θέμα προσανατολισμού ενέχουν επίσης εμπειρική-αναπαραστατική λειτουργία. Επομένως, υιοθετούμε μια διμερή διάκριση σε: α) θέμα προσανατολισμού (στο εξής ΘΠ) και β) αναπαραστατικό-κεντρικό θέμα (στο εξής ΑΚΘ), με βασικά χαρακτηριστικά τους α) το σημείο αφετηρίας του μηνύματος και την τάση να βρίσκονται σε αρχικές προτασιακές θέσεις, β) τον χαμηλό βαθμό επικοινωνιακού δυναμισμού της θεωρίας της λειτουργικής προοπτικής της πρότασης, γ) ότι ανήκουν (ιδίως το ΑΚΘ) συχνά, αλλά όχι πάντα στη γνωστή πληροφορία και δ) το γεγονός ότι το ΑΚΘ εκφράζει αυτό γύρω από το οποίο (aboutness) περιστρέφεται η πρόταση και πραγματώνεται μέσω του υποκειμένου, του αντικειμένου και πιο σπάνια του κατηγορουμένου. Τέλος, δεχόμαστε την ύπαρξη σε κάθε περίοδο πολλαπλών θεμάτων περισσότερο προσανατολισμού και σε κάποιες περιπτώσεις αναπαραστατικών-κεντρικών.

2.3. Εκτόπιση

Πριν κλείσουμε ό,τι σχετίζεται με το θέμα, είναι απαραίτητη μια σύντομη αναφορά στην εκτόπιση (dislocation or detachment), η οποία έχει χαρακτηριστεί ως ακραία μορφή θεματοποίησης (Holton et al. 2012: 528-529). Το εκτοπισμένο συστατικό συνδέεται κάπως χαλαρά με το υπόλοιπο τμήμα της πρότασης· γι' αυτό στον γραπτό λόγο διαχωρίζεται με κόμμα, ενώ στον προφορικό λόγο με μικρή παύση. Η χαλαρή σύνδεσή του με την πρόταση φαίνεται από το ότι είναι δυνατό να βρίσκεται σε διαφορετική πτώση από την ασθενή προσωπική αντωνυμία με την οποία συναναφέρεται. Η συχνότητά της στην πρώτη φάση των δεδομένων μας ήταν περιορισμένη, καθώς εντοπίστηκαν μονάχα κάποιες δομές αριστερής εκτόπισης (left dislocation). Για την τελευταία, υποστηρίζεται στη βιβλιογραφία (Lambrecht 1994, Halliday & Matthiessen 2014) ότι στον γραπτό λόγο συνοδεύεται από εκφράσεις, όπως *as for...*, *with regard to...*, *about...* για την αγγλική γλώσσα, ενώ ανάλογες εκφράσεις για την ελληνική είναι: *όσο για...*, *όσον αφορά σε...*,

¹⁰ Είναι απαραίτητο να σημειώσουμε ότι η Mauraanen (1993: 100) έχει προβεί σε παρόμοια ταξινόμηση, δηλαδή σε θέμα προσανατολισμού και αναπαραστατικό για την ανάλυση περιόδων της φιλανδικής και αγγλικής γλώσσας.

σε σχέση με..., σε ό,τι έχει σχέση με.... Πρόκειται για μηχανισμό που δίνει τη δυνατότητα στον ομιλητή ή γράφοντα να επιλέξει το θέμα, χωρίς να διαταράξει τη συνολική διάταξη της πρότασης (Halliday & Matthiessen 2014: 91). Χρειάζεται να αναφέρουμε ότι στην εκπονηθείσα έρευνα οι δομές της εκτόπισης απαριθμούνταν και σχολιάζονταν.

2.4. Σχόλιο/Ρήμα

Προχωρούμε στο δεύτερο εγγενές συστατικό του μηνύματος, δηλαδή στο σχόλιο/ρήμα (comment/rheme). Πρόκειται για το τμήμα στο οποίο αναπτύσσεται το θέμα και έχει ονομαστεί αρχικά, σύμφωνα με την ορολογία της σχολής της Πράγας, *ρήμα* (rheme) (Halliday & Matthiessen 2014: 89). Αναφορικά με αυτό, ο Firbas (1992: 71-72) επιδιέδεται σε μια αρκετά σύνθετη κατηγοριοποίηση, καθώς διαχωρίζει τα μη θεματικά μέρη σε: α) μεταβατικά στοιχεία (transitional elements) και β) στοιχεία που προωθούν την επικοινωνία πέρα από τα μεταβατικά στοιχεία και τα οποία αποκαλεί ρήμα (rheme), μέσα στα οποία βρίσκεται το στοιχείο με τον υψηλότερο επικοινωνιακό δυναμισμό και το οποίο αποκαλεί *ρήμα καθαντό* (rheme proper). Επειδή όμως παρέχει περαιτέρω υποκατηγοριοποιήσεις,¹¹ η προτεινόμενη ταξινόμηση των θεματικών και μη θεματικών συστατικών δεν είναι καθόλου οικονομική, με αποτέλεσμα η ανάλυση των κειμένων να καθίσταται ιδιαίτερα περίπλοκη. Ωστόσο, μπορούμε να υιοθετήσουμε δύο πολύ σημαντικά στοιχεία που επιβεβαιώνονται από τα δεδομένα μας. Πρώτον, υπάρχουν περιπτώσεις όπου το θέμα δεν είναι γλωσσικά εκπεφρασμένο, αλλά εννοείται. Δεύτερον, δεν είναι δυνατό να υπάρχουν προτάσεις χωρίς ρήμα (rhemeless) ή χωρίς μεταβατικά στοιχεία, ενώ απαντούν προτάσεις χωρίς θέμα (themeless) (Firbas 1992: 93). Το τελευταίο συμβαίνει όταν όλες οι πληροφορίες που εκφράζει η πρόταση είναι νέες ή όταν επεξηγείται και επεκτείνεται μια προηγούμενη θέση (συχνά μέσω παραδείγματος). Αυτή η παρατήρηση συνδυάζεται με το είδος *δομή με πρόταση-εστία* (sentence-focus structure) της Lambrecht (1994: 233-235)¹² και των Lavid et al. (2010: 348), οι οποίοι μιλούν για εκφωνήματα με μόνο εστία (all-focus utterances).¹³

2.5. Εστία

Σύμφωνα με τη θεωρία του Firbas, μέσα στο σχόλιο βρίσκεται το συστατικό με τον υψηλότερο βαθμό επικοινωνιακού δυναμισμού, το οποίο δηλώνει τον επικοινωνιακό σκοπό (communicative purpose) της εκάστοτε πρότασης.¹⁴ Ο επικρατέστερος όρος στη διεθνή βιβλιογραφία για αυτή τη λειτουργία είναι η εστία (focus) (Lambrecht 1994, Dik 1997a, b, Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2004, Gryllia 2008, Skopeteas & Fanselow 2010, Zimmermann & Onea 2011, Holton et al. 2012). Συνοπτικά, παρέχουμε μια συζήτηση των σημαντικότερων, κατά τη γνώμη μας, θέσεων για την εστία.

Καταρχάς, ο Dik (1997a: 326) ορίζει την εστία ως την πληροφορία που είναι η πιο σημαντική ή εξέχουσα (salient) σε ένα δεδομένο επικοινωνιακό περιβάλλον και η οποία προκαλεί αλλαγή στην πραγματολογική πληροφορία του αποδέκτη. Συχνότερα, η εστία ταυτίζεται με τη νέα πληροφορία. Όμως, η πληροφορία σε ρόλο εστίας δεν είναι πάντοτε

¹¹ Για αναλυτική περιγραφή όλων των υποκατηγοριών, βλ. Firbas (1992: 74-116).

¹² Η Lambrecht (1994: 226-238) εντάσσει όλες τις περιπτώσεις πραγμάτωσης του σχολίου στο πλαίσιο εξέτασης τριών εστιακών δομών: α) αμαρκαρίστη δομή με εστία στο κατηγορημα (predicate-focus structure), δηλαδή το σχήμα *θέμα – σχόλιο*, β) μαρκαρισμένη δομή με εστιακό όρισμα (argument-focus structure) και γ) δομή με πρόταση ως εστία (sentence-focus structure).

¹³ Στην παρούσα εργασία στο εξής υιοθετείται ο όρος *σχόλιο* αντί του όρου *ρήμα*, ακολουθώντας τις σύγχρονες γραμματικές της ελληνικής των Κλαίρης & Μπαμπινιώτη (2004) και Holton et al. (2012).

¹⁴ Ο Fries (1994) έχει πλάσει τον όρο *N-Ρήμα* (N-Rheme) για το τελευταίο συστατικό της πρότασης, το οποίο εκφράζει την πιο νέα και σημαντική (newsworthy) πληροφορία για τον αναγνώστη. Υποστηρίζει ότι το περιεχόμενο του N-Ρήματος συνδέεται με τους γενικότερους στόχους του κειμένου, τους ειδικότερους στόχους ενός κειμενικού τμήματος, καθώς και αυτούς της περιόδου ή πρότασης.

νέο στοιχείο, αφού ο ομιλητής μπορεί να επιδιώκει να εξάρει τη σημασία, δηλαδή να δώσει έμφαση σε ένα κομμάτι πληροφορίας που είναι ήδη διαθέσιμο στον αποδέκτη. Πολλές φορές, πίσω από την έμφαση κρύβεται κάποια ρητή (explicit) ή υπόρρητη (implicit) αντίθεση-αντιδιαστολή ανάμεσα σε αυτό το κομμάτι της πληροφορίας και σε ένα άλλο που είτε εννοείται είτε είναι λεκτικά εκπεφρασμένο στο συγκεκριμένο:

(6) Στη Χημεία έγραψα 20, όχι στη Φυσική.

Συνεπώς, ο Dik διακρίνει δύο κατηγορίες εστίας: α) αυτή που καλύπτει το πληροφοριακό κενό (information gap) και β) αυτή που εκφράζει αντίθεση (contrast), με επιμέρους κατηγοριοποιήσεις για την καθεμιά.¹⁵

Οι Zimmermann & Onea (2011) αντιλαμβάνονται την εστία ως καθολική κατηγορία της πληροφοριακής δομής, η οποία αφορά στις εναλλακτικές (alternatives) που καθοδηγούν τον ακροατή στην ενημέρωση/ανανέωση (updating) της κοινή βάση (common ground). Σημαντική είναι η παρατήρησή τους ότι η αντιθετική εστία πρέπει να μαρκαριστεί με ειδικά προσωδιακά ή μορφολογικά ή συντακτικά μέσα, στοιχείο που τη διαφοροποιεί από την πληροφοριακή εστία, η οποία ως αδύνατο είδος εστίας δεν απαιτεί ειδική σήμανση ή κωδικοποίηση. Ωστόσο, δεν υπάρχει σε κάθε γλώσσα αυστηρή αντιστοίχιση ανάμεσα στους τρόπους έκφρασης της εστίας και στα δυο είδη της.¹⁶

Για την ελληνική, λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες γραμματικές των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2004) και Holton et al. (2012) και μελετώντας προσεκτικά τα δεδομένα, φαίνεται ότι η φυσική θέση της εστίας σε αμαρκάριστες δομές είναι στο τέλος της πρότασης, ενώ σε μαρκαρισμένες μπορεί να τοποθετηθεί και σε άλλες θέσεις, ακόμα και στην αρχή. Τα μέσα που διαθέτει η ελληνική για να τη δηλώσει στον γραπτό λόγο είναι η σειρά των όρων, οι δίπτυχες (clefts),¹⁷ ψευδοδίπτυχες (pseudo-clefts) και αντίστροφες ψευδοδίπτυχες (reverse pseudoclefts) προτάσεις και κάποιες εκφράσεις, όπως *ακόμα και, μόνο, κανείς, πάντα κ.ά.* Παρά τους παραπάνω μηχανισμούς όμως κατά την πιλοτική έρευνα διαπιστώσαμε ότι η αναγνώρισή της στα κείμενα έχει συχνά έντονα υποκειμενικό χαρακτήρα.

3. Τύποι θεματικής ανάπτυξης

Προχωρούμε στην εξέταση της θεματικής ανάπτυξης. Βάση για την έρευνά μας αποτελούν οι τρεις τύποι θεματικής ανάπτυξης του Daneš (1974): α) *γραμμική εξέλιξη* (linear progression), β) *εκτόλιξη με σταθερό θέμα* και γ) *ανάπτυξη με παραγόμενα θέματα*, εμπλουτισμένοι με ευρήματα και άλλων ερευνητών. Αναλυτικότερα, για τη γραμμική ανάπτυξη, εκτός από την πρωταρχική περίπτωση, δηλαδή το θέμα μιας πρότασης να προκύπτει από το σχόλιο της προηγούμενης, δεχόμαστε ως υποκατηγορία της και την προσθήκη της Mauraanen (1993: 104) το θέμα να δημιουργείται από το συνολικό

¹⁵ Βλ. Dik (1997a: 331-335).

¹⁶ Σε παρόμοιο πλαίσιο, οι Skopeteas & Fanselow (2010) υιοθετούν την ευρύτερη διάκριση σε δύο τύπους εστίας: α) χρήσεις που απλά εκφράζουν πληροφορίες που δεν προϋποτίθενται, δηλαδή πληροφορική εστία και β) περιπτώσεις με την επιπρόσθετη λειτουργία που αφορά στη σχέση ανάμεσα στο εστιασμένο συστατικό και το σημείο συναναφοράς (antecedent) του στον λόγο, τις οποίες αποκαλούν εστίες ταύτισης (identificational focus), ακολουθώντας τον Kiss (1998: 262). Αυτός ο τύπος ενέχει τη λειτουργία είτε του αποκλεισμού κάποιων (αντιθετική-contrastive), είτε όλων των σχετικών εναλλακτικών αντικειμένων αναφοράς στο εστιασμένο στοιχείο του λόγου (αποκλειστική/εξαντλητική-exhaustive). Από τα πειραματικά δεδομένα φαίνεται ότι αποκλίσεις από το κανονική συντακτική δομή είναι πιο πιθανό να προκληθούν από περιπτώσεις εστίας ταύτισης παρά μη ταύτισης. Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποια διαγλωσσική ταύτιση ανάμεσα στους τύπους εστίας και στις δομές με τις οποίες πραγματώνονται σε κάθε γλώσσα.

¹⁷ Για τις μορφές των δίπτυχων δομών, βλ. Lambrecht (2001) και Dik (1997b).

περιεχόμενο της προηγούμενης πρότασης και όχι μόνο από το σχόλιο. Όσον αφορά στην εκτύλιξη με σταθερό θέμα, συγκαταλέγουμε στις πραγματώσεις της και την *εκτεταμένη παράλληλη ανάπτυξη* (extended parallel progression) της Lautamatti (1987), όταν η ανάπτυξη με σταθερό θέμα διακόπτεται από τη γραμμική¹⁸ και κατόπιν επανεισάγεται¹⁹ το γνωστό προηγούμενο θέμα. Τέλος, το δείγμα κειμένων της πιλοτικής εφαρμογής δείχνει ότι είναι δυνατό και το σχόλιο να επεκτείνεται ή να επεξηγείται με διαδοχικό σχόλιο, όταν μια κεντρική ιδέα διασαφηνίζεται με περισσότερες λεπτομέρειες (συχνά με παραδείγματα) στη συνέχεια του λόγου. Αυτός ο τύπος έχει προταθεί από τους van de Kopple (1989 στο Sakontawut 2003) και Cloran (1995). Αντιπροσωπευτικό είναι το παρακάτω παράδειγμα:

(7) Σε όλο και περισσότερα μέρη βλέπουμε τη δύναμη –τη σχεδόν ακαταμάχητη έλξη– του διχασμού. Πολυσύνθετες χώρες, όπως το Ιράκ και η Συρία, διχάζονται μεταξύ θρησκευτικών ομάδων– οι οποίες αργά ή γρήγορα θα διχαστούν πάλι, μεταξύ φανατικών και λιγότερο ακραίων ομάδων... Στη Λιβύη, αμέτρητες ομάδες άτακτων πολεμιστών θα πολεμούν μεταξύ τους έως ότου μια ομάδα, ένας ηγέτης, καταφέρει να επιβληθεί. (Ν. Κωνσταντάρης, *Η Καθημερινή* 3/8/2014)

Στο παράδειγμα (7) βλέπουμε ότι η εστία της πρώτης πρότασης (του διχασμού) αναπτύσσεται σε διαδοχικά σχόλια στις επόμενες προτάσεις, συνιστώντας μια μορφή επεξήγησης. Χρειάζεται να αναφέρουμε ότι πολύ συχνά το επακόλουθο σχόλιο που επεξηγεί το προηγούμενο δεν διαθέτει καθόλου θέμα, στοιχείο που έχει επισημανθεί για αυτές τις δομές από τους Firbas, Lambrecht και Lavid et al. Συνεπώς, καταλήγουμε σε τέσσερα σχήματα θεματικής ανάπτυξης, προτεινόμενα για διερεύνηση σε ευρύ δείγμα επιχειρηματολογικών ή αποδεικτικών κειμένων: ανάπτυξη με σταθερό θέμα, γραμμική εξέλιξη, εκτύλιξη με παραγόμενο θέμα και επέκταση σχολίου με διαδοχικό σχόλιο.

4. Ερευνητικά ερωτήματα

Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση και την πιλοτική έρευνα φαίνεται ότι είναι δύσκολο να βρούμε απόλυτες κατηγοριοποιήσεις των θεματικών σχημάτων, αλλά είναι δυνατό να εντοπίσουμε κάποια «πρωτοτυπικά χαρακτηριστικά» (Κουτσουλέλου-Μίχου 2006: 78) και τάσεις αυτών ή (συνθετικών) παραλλαγών τους, ανάλογα με το είδος κειμένου (βλ. Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 151). Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, με την παρούσα έρευνα στοχεύουμε να απαντήσουμε στα παρακάτω δύο ερωτήματα:

α) Ποια μοτίβα πραγμάτωσης παρουσιάζουν οι τέσσερις διερευνώμενοι τρόποι θεματικής ανάπτυξης στα επιχειρηματολογικά κείμενα;

β) Ποια πρωτοτυπικά σημασιολογικά και γραμματικά χαρακτηριστικά έχουν κυρίως το ΘΠ αλλά και το ΑΚΘ στα επιχειρηματολογικά είδος λόγου;

5. Δεδομένα και μεθοδολογία

Τα δεδομένα μας αποτελούνται από τριάντα πέντε επιχειρηματολογικά κείμενα, τα οποία συνιστούν κυρίως γνώμες και σπανιότερα αναλύσεις και έχουν αντληθεί από τον έντυπο, ηλεκτρονικό τύπο καθώς και από σώματα κειμένων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 που ακολουθεί.

¹⁸ Τα δεδομένα μας δείχνουν ότι η εξέλιξη με σταθερό θέμα μπορεί να διακόπτεται και από την ανάπτυξη με παραγόμενα θέματα και στην συνέχεια να επανέρχεται το βασικό, σταθερό (υπερ)θέμα.

¹⁹ Πρόκειται για το επανεισαγόμενο ή συνεχιζόμενο θέμα (resumed topic), για το οποίο κάνει λόγο και ο Dik (1997a).

Πίνακας 1. Γλωσσικά δεδομένα έρευνας

<i>Το Βήμα</i>	10
<i>Έθνος</i>	4
<i>Η Καθημερινή</i>	4
<i>Τα Νέα</i>	2
<i>Η Αυγή</i>	2
<i>Ελεύθερος Τύπος</i>	2
<i>Εφημερίδα των Συντακτών</i>	1
<i>Σώμα Ελληνικών Κειμένων (ΣΕΚ)</i>	4
Σώματα κειμένων	4
<i>Πύλης για την ελληνική γλώσσα</i>	
<i>Σύνολο</i>	35

Πριν παραθέσουμε τη λεπτομερή ανάλυση λόγου, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η τελευταία έγινε σε επίπεδο περιόδου. Σε κάποιες περιπτώσεις επιδοθήκαμε και σε ανάλυση σε επίπεδο συντακτικής πρότασης, όταν η τελευταία παρείχε διαφωτιστικά στοιχεία για το περιεχόμενο και τη δομή του κειμένου. Αυτό κυρίως συμβαίνει όταν στις περιόδους υπάρχει παρατακτική σύνδεση, μέσω της οποίας συνδέονται ξεχωριστές πληροφορίες, καθεμιά από τις οποίες θεωρείται σχόλιο και στην παρούσα έρευνα κωδικοποιείται ως ΣΧα και ΣΧβ. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω παράδειγμα από άρθρο γνώμης:

(8) Ο πόλεμος κυρώσεων μεταξύ Δύσης και Ρωσίας φέρνει στο προσκήνιο νέα, εναλλακτικά όπλα και απειλεί με παράπλευρες απώλειες τις ΗΠΑ. (Γ. Παπαϊωάννου, *Το Βήμα* 10/8/2014)

Αυτή η περίοδος, η οποία είναι και η αρχική του κειμένου, αναλύεται ως:

ΑΚΘ1: *Ο πόλεμος κυρώσεων μεταξύ Δύσης και Ρωσίας*
 ΣΧ1α: *φέρνει...όπλα*
 ΣΧ1β: *απειλεί...ΗΠΑ.*

Χρειάζεται να αναφέρουμε ότι σε περιπτώσεις, όπως του παραδείγματος (8), το ΑΚΘ υπολογίζεται μία φορά και όχι ως επαναλαμβανόμενο στο ΣΧ1β, επειδή και τα δύο υποσχόλια ανήκουν στην ίδια περίοδο.

Επιπλέον, συμπλεκτικοί σύνδεσμοι, όπως *και*,²⁰ ή, *ούτε* δεν λαμβάνονται υπόψη κατά την ανάλυση, ενώ άλλοι παρατακτικοί, όπως *αλλά*, *όμως*, *ενώ* κ.ά. συγκαταλέγονται στα κειμενικά θέματα, σύμφωνα με το πρότυπο των Halliday & Matthiessen (2014: 107-108). Φυσικά, γίνεται ειδική παρατήρηση για το αν βρίσκονται εντός της περιόδου για τη σύνδεση των προτάσεων ή στην αρχή της. Η εν λόγω παρατήρηση κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, γιατί ένα από τα αντικείμενα της παρούσας έρευνας είναι το θέμα προσανατολισμού (orienting theme), στο οποίο ανήκει και το κειμενικό θέμα, το οποίο τίθεται στην αρχή των περιόδων και πολύ συχνά συνιστά σημείο αφετηρίας του μηνύματος.

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη μέτρηση της συχνότητας των υπό διερεύνηση τύπων θεματικής ανάπτυξης, όταν δύο από αυτούς εμπλέκονται στην εκτύλιξη του θέματος και γενικότερα της περιόδου, έχουμε υπολογίσει και τους δύο, έστω και αν ο ένας είναι επικρατέστερος. Η συγκεκριμένη επιλογή υπαγορεύεται αν

²⁰ Αν και το *και* λειτουργεί ως δείκτης λόγου σε ορισμένα γλωσσικά περιβάλλοντα, λόγω της εκτεταμένης χρήσης και της πολυσημίας του, δεν έχει εξεταστεί στην παρούσα έρευνα.

λάβουμε υπόψη ότι τα κείμενα αποτελούν σύνθετες κατασκευές, για την οργάνωση των οποίων επενεργούν ποικίλοι μηχανισμοί.

6. Ανάλυση

Παραθέτουμε ενδεικτικά τη λεπτομερή ανάλυση ενός επιχειρηματολογικού κειμένου.

Η πολυδιάσπαση της Ευρώπης

Παρά τις αλλεπάλληλες διαβεβαιώσεις περί του αντιθέτου, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Σύνοδος Κορυφής των ηγετών της Νότιας Ευρώπης (του Club Med, όπως υποτιμητικά συχνά αναφέρεται), η οποία πραγματοποιήθηκε την περασμένη Παρασκευή, ήλθε να συμβάλει στην τάση πολυδιάσπασης που χαρακτηρίζει την περίοδο αυτή την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η επόμενη εκδήλωση της πολυδιάσπασης αυτής θα γίνει απόψε Κυριακή στο Βερολίνο, υπό την ηγεσία της Άνγκελα Μέρκελ, χωρίς όμως τη συμμετοχή του Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος προφανώς προτίμησε να μη διακινδυνεύσει τον φωτοστέφανο της δόξας που του προσκόμισε η συνάντηση της Αθήνας. Είχε προηγηθεί σειρά άλλων ανάλογων συναντήσεων των χωρών της Κεντρικής και της Βόρειας Ευρώπης, του διδύμου Μέρκελ-Ολάντ, στο οποίο προσφάτως προστέθηκε και ο Ματέο Ρέντσι που ανησυχεί για την τύχη του εν όψει του δημοψηφίσματος για τη συνταγματική αναθεώρηση στην Ιταλία, καθώς και πολλές άλλες

Όλα αυτά δείχνουν ότι η Ενωμένη Ευρώπη είναι σήμερα μια κινούμενη άμμος. Κινείται χωρίς πυξίδα, από τη στιγμή που λόγω της κατάρρευσης της γαλλικής επιρροής κατέρρευσε ταυτόχρονα και ο γαλλογερμανικός άξονας, ο οποίος αποτελούσε την κινητήρια δύναμη της πορείας προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση για ολόκληρες δεκαετίες. Έτσι, εκ των πραγμάτων, κυριαρχεί η ισχυρότερη οικονομικά χώρα που είναι η Γερμανία, αν και τώρα η καγκελάριος Μέρκελ εμφανίζεται εσωτερικά αποδυναμωμένη. Εξέλιπταν, δηλαδή, οι γνωστές σταθερές του παρελθόντος και ήλθε να προστεθεί και το περιώνυμο Brexit. Και το ερώτημα είναι πού θα καταλήξει όλη αυτή η ιστορία. Προφανές είναι ότι απάντηση δεν θα υπάρξει πριν από τις εκλογές του 2017 στη Γαλλία και στη Γερμανία, όπου ναι μεν θα υποχρεωθεί να αποχωρήσει από την εξουσία ο Φρανσουά Ολάντ, αλλά είναι άγνωστο τι θα συμβεί τελικά με την Άνγκελα Μέρκελ.

Αυτές τις εξελίξεις αναμένει άλλωστε και η Βρετανία πριν προχωρήσει στην έναρξη των διαπραγματεύσεων για την αποχώρησή της, καθώς μάλιστα δείχνει εντελώς αδύναμη να διευκρινίσει τι επιτέλους εννοεί όταν υποστηρίζει ότι «Brexit σημαίνει Brexit». Δεν είναι λοιπόν ανεξήγητο το γεγονός ότι ο έλληνας πρωθυπουργός, επωφελούμενος από το ευρωπαϊκό χάος, επιχειρεί να ρίξει την ευθύνη στους «κακούς» Ευρωπαίους (και κυρίως στους Γερμανούς και στη σκληρή πολιτική της λιτότητας που έχουν επιβάλει) για τα συνεχιζόμενα δεινά της χώρας μας, προκειμένου να αποφύγει να απολογηθεί για τη δική του αποτυχημένη πολιτική. Χωρίς να αναλογίζεται γιατί τα κατάφεραν η Κύπρος, η Πορτογαλία και η Ισπανία. Πόσο, αλήθεια, φταίνε οι άλλοι όταν δεν εκπληρώνονται τα προαπαιτούμενα, όταν καταρρέουν τα ελληνικά ομόλογα, όταν καρκινοβατούν οι ιδιωτικοποιήσεις, όταν η υπερφορολόγηση φέρνει τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, όταν πλήττεται ο ιδιωτικός τομέας για να επιζήσει ένα αναποτελεσματικό Δημόσιο και τόσα άλλα;

(Γ. Καρτάλης «Η πολυδιάσπαση της Ευρώπης», *Το Βήμα* 11/9/ 2016)

Σημείο αφετηρίας του κειμένου αποτελούν δύο θέματα προσανατολισμού: α) το θέμα προσανατολισμού αντίθεσης-εναντίωσης (ΘΠ1) μέσω του προθετικού συνόλου *Παρά τις...αντιθέτου* και το διαπροσωπικό θέμα (ΘΠ2α) *δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι*. Ακολουθεί το αναπαραστατικό-κεντρικό θέμα (ΑΚΘ1): *η Σύνοδος Κορυφής των ηγετών της Νότιας Ευρώπης, ΣΧ1: ήλθε να...Ευρωπαϊκή Ένωση*. Στις δύο προτάσεις του ΣΧ1 η εστία εντοπίζεται στα συστατικά *πολυδιάσπασης* και *Ευρωπαϊκή Ένωση*. Από το ΣΧ1

και με νοητική συναγωγή από το ΑΚΘ1 προκύπτει (γραμμική ανάπτυξη) το ΑΚΘ2: *Η επόμενη εκδήλωση της πολυδιάσπασης αυτής*. Το δεικτικό αυτής, εγγενώς οριστικό στοιχείο, ενισχύει τη θεματοποίηση του παραπάνω συστατικού. Ακολουθεί το ΣΧ2: *θα γίνει...Αθήνας με Εστία: χωρίς όμως τη συμμετοχή του Αλέξη Τσίπρα*. Ακολουθεί μια παρουσιαστική δομή, ΣΧ3: *Είχε προηγηθεί...πολλές άλλες*, Εστία: *Ματέο Ρέντσι*.

Στην επόμενη παράγραφο το υποκείμενο *Όλα αυτά* εκφράζει όσα εμπεριέχονται προηγουμένως και ιδίως τα ΣΧ1, ΑΚΘ2, ΣΧ2 και ΣΧ3 (γραμμική ανάπτυξη) και συνιστά αναπαραστατικό-κεντρικό θέμα (ΑΚΘ3), ΣΧ4: *δείχνουν...άμμος*. Από μέρος του ΣΧ4 προκύπτει (γραμμική ανάπτυξη) το ΑΚΘ4 (*η Ενωμένη Ευρώπη*), το οποίο εκφράζεται μέσω του κλιτικού επιθήματος του ρήματος *Κινείται*. Το ΣΧ4 επεξηγείται και επεκτείνεται μέσω του ΣΧ4α (υποδιαιρούμενο): *Κινείται...δεκαετίες*. Κατόπιν, έπονται τα κειμενικά θέματα αποτελέσματος: *Έτσι* (ΘΠ3α) και *εκ των πραγμάτων* (ΘΠ3α²), ΣΧ5: *κυριαρχεί...αποδυναμωμένη*. Στην παρακάτω περίοδο, η πρώτη ανεξάρτητη πρόταση με το κειμενικό θέμα επεξήγησης (ΘΠ3β): *δηλαδή* ως δεύτερο συστατικό, λειτουργεί ως επεξήγηση των προηγούμενων σχολίων, όπως ΣΧ4α, ΣΧ5, ως εκ τούτου ΣΧ6α: *Εξέλιπαν...παρελθόντος*, ενώ η άλλη πρόταση της περιόδου είναι νέα πληροφορία (ΣΧ6β): *ήλθε...Brexit*. Στην άλλη περίοδο, το αρχικό συστατικό *το ερώτημα* συνάγεται (γραμμική ανάπτυξη) ως ΑΚΘ5α από τα προηγούμενα, ΣΧ7: *είναι πού...ιστορία*. Ακολουθώς, προτάσσεται το διαπροσωπικό θέμα *Προφανές είναι ότι* (ΘΠ2β) και αμέσως μετά το συστατικό *απάντηση* ως αντιθετική έννοια στο ΑΚΘ5α και επομένως ΑΚΘ5β (Κατά τη Lautamatti 1987, τα αντιθετικά θέματα ανήκουν στον τύπο: ανάπτυξη με ίδιο θέμα) με ΣΧ8 (υποδιαιρούμενο): *δεν θα... Μέρκελ*.

Το αναπαραστατικό-κεντρικό θέμα της επόμενης παραγράφου: *Αυτές τις εξελίξεις* (ΑΚΘ6) με την παρουσία του δεικτικού *Αυτές* προκύπτει (γραμμική ανάπτυξη) από το εκτενές ΣΧ8, το επίρρημα *άλλωστε* λειτουργεί ως κειμενικό θέμα (ΘΠ3γ) μεταβατικότητας (Βαρελά 2010: 152) με ΣΧ9: *αναμένει... Brexit*. Παρακάτω, κατατάσσουμε τη φράση *Δεν είναι ανεξήγητο το γεγονός ότι* στα διαπροσωπικά θέματα (ΘΠ2γ) και το *λοιπόν* στα κειμενικά (ΘΠ3δ: συμπέρασμα). Διακρίνονται επίσης νέο θέμα: *ο έλληνας πρωθυπουργός* (ΑΚΘ7), μέρος ενός προηγούμενου σχολίου (ΣΧ2) (γραμμική ανάπτυξη) και έπειτα το θέμα *προσανατολισμού κατάστασης ή αιτίας* (ΘΠ4): *επωφελούμενος...χάος* με γραμμική ανάπτυξη από αρκετά προηγούμενα σχόλια, όπως: ΣΧ1, ΣΧ4, ΣΧ4α κ.ά., ΣΧ10: *επιχειρεί...πολιτική*. Το ΑΚΘ7 (εννοούμενο) μένει σταθερό και στην επόμενη περίοδο η οποία είναι ΣΧ11: *Χωρίς να...Ισπανία*. Στην τελευταία περίοδο που είναι ρητορική ερώτηση, η ΟΦ *οι άλλοι* γίνεται ΑΚΘ8 προερχόμενο (γραμμική ανάπτυξη) από το ΣΧ10 και ως αντιθετικό θέμα με το ΑΚΘ7 (*ο έλληνας πρωθυπουργός*), το επίρρημα *αλήθεια* (δεύτερο συστατικό) είναι διαπροσωπικό θέμα (ΘΠ2δ), ενώ η ερωτηματική λέξη *πόσο* μαζί με τις 5 προτάσεις με το *όταν* που επιτάσσονται εκφράζουν κύρια πληροφορία, δηλαδή ΣΧ12: *Πόσο...άλλα*;

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να αναφέρουμε ότι για τις ερωτήσεις δεν έχουμε υιοθετήσει την ανάλυση των Halliday & Matthiessen (2014: 112) που θεωρούν ότι η ερωτηματική λέξη μετέχει του διαπροσωπικού και αναπαραστατικού θέματος αλλά την ανάλυση του Dik (1997a: 328-329), σύμφωνα με την οποία η ερωτηματική λέξη είναι το εστιακό στοιχείο, αφού αυτή η λέξη δηλώνει το πληροφοριακό κενό (information gap) του ερωτώντος. Τέλος, κάθε πρόταση με το *όταν* είναι δυνατό να αποτελέσει υποσχόλιο (ΣΧ12α,β,γ,δ,ε). Με τις επιτασσόμενες (postposed) προτάσεις με το *όταν* αλλά σε αφηγηματικό λόγο έχει ασχοληθεί η Lambropoulou (2003), υποστηρίζοντας ότι συχνά ενέχουν την πληροφορία προσκηνίου, δηλαδή τη βασική ή τη νέα που εμπλουτίζει τον κειμενικό κόσμο, ενώ η κύρια πρόταση μεταφέρει την πληροφορία παρασκηνίου. Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και σε αυτή την περίπτωση αν και δεν έχουμε αφηγηματικό αλλά

επιχειρηματολογικό κείμενο. Συνοπτικά, τα θέματα και τα σχόλια του κειμένου παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2. Θέματα και σχόλια επιχειρηματολογικού κειμένου ανά περίοδο

Περίοδοι	ΘΠ (κειμενικό, διαπροσωπικό, με εμπειρική λειτουργία)	ΑΚΘ	Σχόλιο
1	Αντίθεση-εναντίωση (ΘΠ1) με εμπειρική λειτουργία: <i>Παρά τις... αντιθέτου, διαπροσωπικό θέμα (ΘΠ2α) δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι</i>	ΑΚΘ1: <i>η Σύνοδος Κορυφής των ηγετών της Νότιας Ευρώπης</i>	ΣΧ1: <i>ήλθε... Ευρωπαϊκή Ένωση.</i>
2	-	ΑΚΘ2: <i>Η επόμενη εκδήλωση της πολυδιάσπασης αυτής</i>	ΣΧ2: <i>θα γίνει... Αθήνας.</i>
3	-	-	ΣΧ3: <i>Είχε προηγηθεί... πολλές άλλες.</i>
4	-	ΑΚΘ3: <i>Όλα αυτά</i>	ΣΧ4: <i>δείχνουν... άμμος.</i>
5	-	ΑΚΘ4: <i>εννοείται η Ενωμένη Ευρώπη μέσω του κλιτικού επιθήματος του ρήματος <u>Κινείται</u></i>	ΣΧ4α (επέκταση): <i>Κινείται... δεκαετίες.</i>
6	Κειμενικά θέματα αποτελέσματος: <i>Έτσι (ΘΠ3α) και εκ των πραγμάτων (ΘΠ3α²)</i>	-	ΣΧ5: <i>κυριαρχεί... αποδυναμωμένη.</i>
7	Κειμενικό θέμα επεξήγησης (ΘΠ3β): <i>δηλαδή</i>	-	ΣΧ6α (επεξήγηση): <i>Εξέλιπαν... παρελθόντος</i> ΣΧ6β: <i>ήλθε... Brexit.</i>
8	-	ΑΚΘ5α: <i>το ερώτημα</i>	ΣΧ7: <i>είναι πού... ιστορία.</i>
9	Διαπροσωπικό θέμα: <i>Προφανές είναι ότι (ΘΠ2β)</i>	ΑΚΘ5β: <i>απάντηση</i>	ΣΧ8 (υποδιαιρούμενο): <i>δεν θα... Μέρκελ.</i>
10	Κειμενικό θέμα (ΘΠ3γ) μεταβατικότητας: <i>άλλωστε</i>	ΑΚΘ6: <i>Αυτές τις εξελίξεις</i>	ΣΧ9: <i>αναμένει... Brexit».</i>
11	Διαπροσωπικό θέμα (ΘΠ2γ): <i>Δεν είναι ανεξήγητο το γεγονός ότι, κειμενικό θέμα συμπεράσματος (ΘΠ3δ): λοιπόν, ΘΠ κατάστασης ή αιτίας (ΘΠ4): επωφελούμενος... χάος</i>	ΑΚΘ7: <i>ο έλληνας πρωθυπουργός</i>	ΣΧ10: <i>επιχειρεί... πολιτική.</i>
12	-	ΑΚΘ7: <i>εννοείται μέσω αναλογίζεται</i>	ΣΧ11: <i>Χωρίς να... Ισπανία.</i>
13	Διαπροσωπικό θέμα (ΘΠ2δ): <i>αλήθεια</i>	ΑΚΘ8: <i>οι άλλοι</i>	ΣΧ12: <i>Πόσο...άλλα; (Η κάθε πρόταση με το όταν που επιτάσσεται της κύριας στο ΣΧ12 είναι δυνατό να αποτελέσει υποσχόλιο: ΣΧ12α,β,γ,δ,ε)</i>

Η ανωτέρω ανάλυση δείχνει ότι σε αυτό το κείμενο κυριαρχεί εμφανώς η γραμμική ανάπτυξη. Τις περισσότερες φορές αφορά στην εισαγωγή του αναπαραστατικού-κεντρικού θέματος και μια φορά στην παραγωγή του θέματος προσανατολισμού. Η εκτύλιξη με σταθερό θέμα και η επέκταση σχολίου έπονται με παρόμοια περίπου συχνότητα. Χαρακτηριστικό του κειμένου αποτελούν και τα αντιθετικά θέματα: *ερώτημα-απάντηση, ο έλληνας πρωθυπουργός-οι άλλοι*. Ως προς το θέμα προσανατολισμού παρατηρούμε ότι υπερτερούν: α) ορισμένα κειμενικά θέματα όπως *έτσι, εκ των πραγμάτων, δηλαδή, άλλωστε, λοιπόν* και β) διαπροσωπικά θέματα (π.χ. *αλήθεια, δεν υπάρχει αμφιβολία, προφανές είναι* κ.ά.). Τέλος, από μία φορά απαντούν η αντίθεση-εναντίωση και η κατάσταση-αιτία με επιρρηματική φράση πλήρους σημασίας.

7. Αποτελέσματα και συζήτηση

Ξεκινούμε με τη διερεύνηση του πρώτου ερωτήματος, παραθέτοντας τον παρακάτω πίνακα που παρουσιάζει τις συχνότητες των σχημάτων θεματικής ανάπτυξης στα 35 επιχειρηματολογικά κείμενα του δείγματός μας.

Πίνακας 3. Συχνότητες τρόπων ανάπτυξης σε επιχειρηματολογικά κείμενα

	1ος σε συχνότητα	2ος σε συχνότητα	3ος σε συχνότητα	4ος σε συχνότητα ή με μηδενική συχνότητα
Ανάπτυξη με σταθερό θέμα	10 (2 σε συνδυασμό με άλλους)	15 (4 σε συνδυασμό με άλλους)	8	2
Γραμμική εξέλιξη	18 (3 σε συνδυασμό με άλλους)	13 (4 σε συνδυασμό με άλλους)	4	0
Εκτύλιξη με παραγόμενο θέμα	0	6 (σε συνδυασμό με άλλους)	5	23
Επέκταση σχολίου με διαδοχικό σχόλιο	11 (2 σε συνδυασμό με άλλους)	11 (7 σε συνδυασμό με άλλους)	10	3

Από τον Πίνακα 3 φαίνεται ότι η γραμμική εξέλιξη είναι ο συνηθέστερος τρόπος ανάπτυξης στα επιχειρηματολογικά κείμενα, αφού σε 18 κείμενα εμφανίζεται πρώτη σε συχνότητα εντός του κειμένου. Από αυτά σε 3 συνδυάζεται με την ανάπτυξη με σταθερό θέμα, με την επέκταση σχολίου ή και με τα δύο. Επίσης, είναι σημαντικό ότι η γραμμική εξέλιξη και στα 35 κείμενα που αναλύθηκαν βρίσκεται ανάμεσα στους τρεις τρόπους που πραγματώνονται περισσότερο. Ακολουθούν σε συχνότητα η ανάπτυξη με σταθερό θέμα και η επέκταση σχολίου με διαδοχικό σχόλιο. Από αυτούς τους δύο, ως πρώτος τρόπος απαντά συχνότερα η επέκταση σχολίου. Ωστόσο, η ανάπτυξη με σταθερό θέμα επιλέγεται συχνότερα ως δεύτερος τρόπος ανάπτυξης εντός του κειμένου και μάλιστα στα περισσότερα από αυτά είναι ο μόνος δεύτερος. Το τελευταίο, σε συνδυασμό με το ότι σε μόλις 2 κείμενα έπεται των άλλων τριών τρόπων, τον καθιστά εξίσου βασικό τύπο για τα επιχειρηματολογικά κείμενα. Τέλος, σε αυτού του είδους κείμενα δεν συνηθίζεται ιδιαίτερα η εκτύλιξη με παραγόμενο θέμα, όπως φαίνεται από το ότι σε κανένα κείμενο δεν καταλαμβάνει την πρώτη θέση, ενώ στα 6 κείμενα που βρίσκεται στη δεύτερη θέση είναι πάντοτε σε συνδυασμό με τους άλλους τρόπους και σε 23 κείμενα εμφανίζεται σπάνια ή καθόλου.

Προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε τα δεδομένα αυτά για τη θεματική εξέλιξη στον επιχειρηματολογικό λόγο, χρειάζεται να λάβουμε υπόψη την εσωτερική σύσταση αυτών

των κειμένων. Συγκεκριμένα, ο αρθρογράφος αναλύει σε βάθος το εκάστοτε θέμα, αναπτύσσει συλλογισμούς και συχνά η μια ιδέα απορρέει από την προηγούμενη (βλ. Fries 1983) με σκοπό να φτάσει σε ένα συμπέρασμα. Έτσι, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις πρώτα για υψηλή συχνότητα της γραμμικής ανάπτυξης και δεύτερον για συχνή πραγμάτωση της επέκτασης σχολίου με διαδοχικό σχόλιο. Επιπρόσθετα, η έντονη παρουσία του σταθερού θέματος ερμηνεύεται αν σκεφτούμε ότι ο αρθρογράφος μπορεί να αναπτύσσει συλλογισμούς, αλλά κινείται βάσει ενός ή περισσότερων σταθερών θεμάτων, το οποία μετά τη μέση ή ιδίως προς το τέλος του κειμένου επανεισάγει. Κατά συνέπεια, η εκτεταμένη παράλληλη εξέλιξη παρουσιάζεται πολύ συχνά.

Οφείλουμε να αναφέρουμε εδώ ότι μολονότι στον εν λόγω κειμενικό τρόπο αποφεύγεται η εκτύλιξη με παραγόμενο θέμα, συναντήσαμε λιγοστά κείμενα που τη χρησιμοποιούν. Η χρήση αυτή ερμηνεύεται αν λάβουμε υπόψη ότι στα τελευταία οι συγγραφείς, προκειμένου να υποστηρίξουν τη γνώμη τους και να πείσουν τον αναγνώστη, σε ορισμένα σημεία περιγράφουν μια κατάσταση και παρουσιάζουν διάφορες πτυχές της. Έτσι, εξηγούνται οι συχνές πραγματώσεις του συγκεκριμένου τύπου, χωρίς όμως ο τελευταίος να αποτελεί συνήθη μέθοδο ανάπτυξης και σε αυτά.

Εξίσου ενδιαφέροντα είναι τα χαρακτηριστικά, κατά πρώτο λόγο, του θέματος προσανατολισμού και, κατά δεύτερο λόγο, του αναπαραστατικού-κεντρικού θέματος στα επιχειρηματολογικά κείμενα. Αναλυτικότερα, παρατηρούμε ότι στα περισσότερα άρθρα γνώμης και αναλύσεις εμφανίζονται αρκετά έως πολλά κειμενικά και διαπροσωπικά θέματα, δίχως, βέβαια, αυτό να σημαίνει ότι απουσιάζουν τα θέματα προσανατολισμού που ενέχουν εμπειρική (experiential) λειτουργία. Μάλιστα, αρκετά κείμενα διακρίνονται από ποικιλία, καθώς στην αρχή των περιόδων βρίσκονται τόσο επιρρηματικές φράσεις πλήρους σημασίας όσο και κειμενικά και διαπροσωπικά θέματα.

Η έντονη παρουσία των κειμενικών θεμάτων αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:²¹

Πίνακας 4. Παρουσία κειμενικών θεμάτων στα δεδομένα

	χωρίς κειμενικό θέμα	1 κειμενικό θέμα	2 κειμενικά θέματα	3 κειμενικά θέματα	4 κειμενικά θέματα και πάνω
Αριθμός κειμένων	1	2	1	4	27

Όπως φαίνεται, στα περισσότερα από τα κείμενα που αναλύθηκαν παρουσιάζονται από 4 κειμενικά θέματα και πάνω, φτάνοντας στο σημείο να υποστηρίξουμε ότι σε αρκετά κείμενα η χρήση τους υπερτερεί και σε κάποια κυριαρχεί. Επίσης, μόλις σε 1 κείμενο απουσιάζουν τα κειμενικά θέματα. (Στο κείμενο αυτό απαντούν αρκετά θέματα προσανατολισμού χρόνου πλήρους σημασίας και μεταφορικά τύπου). Επίσης, έντονα περιγραφικό χαρακτήρα έχουν και τα 2 κείμενα με ένα κειμενικό θέμα το καθένα, ενώ το άρθρο με τα 2 κειμενικά στην αρχή περιόδου είναι ιδιαίτερα συνοπτικό και έχει μεγάλες περιόδους.

Στον παρακάτω πίνακα συνοψίζονται οι σημασίες με τις οποίες απαντούν τα κειμενικά θέματα στα επιχειρηματολογικά κείμενα που αναλύονται, καθώς και η συχνότητά τους. Συγκεκριμένα, αναφέρεται η συχνότητα κάθε σημασίας στο σύνολο των κειμένων, που περιλαμβάνει τη συχνότητά τους σε κείμενα στα οποία εμφανίζεται 1 φορά μόνο και σε κείμενα στα οποία εμφανίζεται πάνω από 1 φορά.

²¹ Η επανάληψη του ίδιου κειμενικού θέματος δύο φορές σε ένα κείμενο υπολογίζεται ως 2 κειμενικά θέματα.

Πίνακας 5. Σημασίες και συχνότητα κειμενικών θεμάτων

Σημασίες	Αντίθεση	Μεταβατικότητα	Χρόνος	Επεξήγηση	Προσθήκη	Διάρθρωση-Απαρίθμηση
Σύνολο κειμένων	25	17	14	14	12	10
1 φορά	10	12	8	11	8	4
Πάνω από 1 φορά	15	5	6	3	4	6

Σημασίες	Αποτέλεσμα	Αιτία	Προβολή-Εστίαση	Συμπέρασμα	Τρόπος	Υπόθεση
Σύνολο κειμένων	10	9	6	6	5	2
1 φορά	5	7	5	6	5	2
Πάνω από 1 φορά	5	2	1	0	0	0

Όπως δείχνουν τα δύο τμήματα του Πίνακα 5 με τις σημασίες σε φθίνουσα σειρά, η αντίθεση είναι η συχνότερη σημασία των κειμενικών θεμάτων στα επιχειρηματολογικά κείμενα, αφού εμφανίζεται σε 25 από τα 35 κείμενα και μάλιστα σε 15 από αυτά απαντά περισσότερες από 1 φορές. Συχνόχρηστα κειμενικά θέματα με αυτή τη σημασία είναι οι τύποι *όμως*, *αλλά*, *ωστόσο*, ενώ λιγότερο συχνά απαντούν συνδεδεμένα στοιχεία, όπως *αντίθετα*, *ενώ*, *πάντως*, *μόνο που*, *παρά ταύτα* και ο τύπος *από την άλλη πλευρά* που δηλώνει περισσότερο αντιδιαστολή.

Ακολουθεί σε συχνότητα η σημασία της μεταβατικότητας ή ακολουθίας, η οποία εμφανίζεται σε 17 κείμενα. Η μεταβατικότητα-ακολουθία εκφράζεται σε αρχικές θέσεις της περιόδου με τους δείκτες *λοιπόν* και *όμως* (Γούτσος 2009, Βαρελά 2010, Goutsos 2017), *αλλά*, οι οποίοι σε κάποια συγκεκριμένα δεν εκφράζουν συμπέρασμα και αντίθεση αντίστοιχα, αλλά χρησιμοποιούνται προκειμένου ο γράφων να μεταβεί στην επόμενη σκέψη. Εξίσου συχνά είναι τα *άλλωστε*²² (Βαρελά 2010), με τον οποίο εισάγεται μια άλλη πτυχή του θέματος, τα *πάντως*, *σε κάθε περίπτωση* και *εν πάση περιπτώσει*,²³ που χρησιμοποιούνται για να κλείσει ο συγγραφέας ένα ζήτημα και να περάσει στο επόμενο και το *γιατί* ως παρατακτικός σύνδεσμος στην αρχή περιόδου. Έπονται κατά φθίνουσα σειρά σε συχνότητα οι σημασίες του χρόνου (*ήδη*, *τότε*, *μετά*, *ταυτόχρονα* κ.ά.), της επεξήγησης (*δηλαδή*, *με απλά λόγια*, *με λίγα λόγια*, *ενδεικτικά*, *για παράδειγμα* κ.ά.) και της προσθήκης.

Ειδικά για την προσθήκη, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι στην παρούσα έρευνα έχουμε συμπεριλάβει τύπους, όπως *επίσης*, *ακόμα*, *επιπλέον*, *επιπρόσθετα*, *πέραν τούτων*, *εκτός των άλλων*, *αλλά* και τύπους στην αρχή περιόδου που δηλώνουν εμφατική προσθήκη όπως *ακόμα και*. Συνδεδεμένα στοιχεία όπως *κατ' αρχάς*, *πρώτον (α)*, *δεύτερο(ν)*, *σε δεύτερο πλάνο*, *τρίτο*, *τέταρτο*, *τέλος* κ.ά., τα οποία επίσης εμφανίζονται αρκετά συχνά συγκαταλέγονται στη σημασία της διάρθρωσης-απαρίθμησης, ακολουθώντας την ταξινόμηση της Βαρελά (2010: 152). Βέβαια, η διάκριση μεταξύ της προσθήκης και διάρθρωσης-απαρίθμησης είναι πολύ λεπτή σε ορισμένους τύπους (π.χ. *δεύτερο*, *τρίτο* κ.ά.). Ανεξάρτητα όμως από την ταξινόμηση που υιοθετείται, η παρούσα έρευνα δείχνει ότι δείκτες με τις παραπάνω σημασίες αποτελούν διακριτικό γνώρισμα των επιχειρηματολογικών κειμένων.

²² Ο δείκτης *άλλωστε* είναι δυνατό σε κάποια συγκεκριμένα να ενέχει και προσθήκη μαζί με τη μεταβατικότητα.

²³ Συγκαταλέγουμε στα κειμενικά θέματα μεταβατικότητας αυτά που οι Halliday & Matthiessen (2014: 108) χαρακτηρίζουν dismissive και στα Αγγλικά αποδίδονται ως *in any case*, *anyway* κ.λπ.

Ως προς τα διαπροσωπικά θέματα, τα οποία αναλογικά είναι λιγότερα από τα κειμενικά θέματα σε ένα κείμενο, παρατηρήσαμε ότι απαντούν συχνότατα σε ορισμένα άρθρα γνώμης. Συνηθέστερα, τα διαπροσωπικά θέματα στο δείγμα μας πραγματώνονται με επιρρήματα²⁴ ή ρηματικές φράσεις που δηλώνουν: α) βεβαιότητα του συγγραφέα για το περιεχόμενο του λόγου του (π.χ. *προφανώς, βέβαια/βεβαίως, σίγουρα, πράγματι, είναι προφανές ότι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κ.ά.*), β) μικρότερο βαθμό βεβαιότητας (π.χ. *μπορεί να, είναι πιθανό να, ίσως κ.ά.*) και γ) προσωπική στάση απέναντι στην κατάσταση ή στο γεγονός για τα οποία γράφει (π.χ. *δυστυχώς, είναι παράλογο να κ.ά.*). Σε αυτές τις σημασίες χρειάζεται να προσθέτουμε τη συχνή παρουσία του τύπου *πρέπει*, που εκφράζει δεοντική τροπικότητα (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2004: 471), καθώς και τα ποικίλα λεξικά μέσα με τα οποία ο συγγραφέας εισάγει τη γνώμη του (π.χ. *κατά την άποψή μου, θεωρώ ότι, προσωπικά κ.ά.*).

Επιπλέον, εντοπίσαμε μόλις 8 από τα 35 κείμενα στα οποία η χρήση τους είναι πολύ σπάνια. Από αυτά, μηδενική παρουσία παρατηρείται σε 3 κείμενα, αλλά χρειάζεται να σημειώσουμε ότι στα εν λόγω κείμενα εμφανίζονται εκφράσεις με τις παραπάνω σημασίες είτε εντός της περιόδου για τη σύνδεση διαφορετικών σχολίων, είτε μετά τις πρώτες θέσεις στην περίοδο, όπου τα έχουμε συγκαταλέξει στο πεδίο του σχολίου.

Χρειάζεται να σημειώσουμε ότι η πληθώρα κειμενικών και διαπροσωπικών θεμάτων στα επιχειρηματολογικά κείμενα έχει διαγνωστεί για την αγγλική γλώσσα από τους McCarthy & Carter (1994), οι οποίοι κάνουν λόγο για λογικά και συμπεριφορικά συνδετικά στοιχεία (logical and attitudinal connectives) και από τη Lavid (2000), η οποία μιλά για θέματα κατασκευής κειμένου (text-builder themes).

Επιπρόσθετα, σχετικά με τα θέματα προσανατολισμού που ενέχουν εμπειρική λειτουργία, αναφέρουμε ότι, όπως προέκυψε από την έρευνα, οι συνηθέστερες σημασίες που εκφράζονται στα επιχειρηματολογικά κείμενα είναι κατά φθίνουσα σειρά ο χρόνος, η κατάσταση, η αντίθεση, ο τόπος, ο τρόπος και η υπόθεση. Επισημαίνουμε ότι τα θέματα προσανατολισμού κατάστασης (καταστασιακό πλαίσιο) είναι δυνατό να εμπεριέχουν και τις σημασίες του χρόνου ή αιτίας:

(9) Γιατί όταν ο όποιος δήμαρχος και η όποια δημοτική επιχείρηση λειτουργούν πέρα και πάνω από τα όρια που θέτει η νόμιμη κυβέρνηση της χώρας, καταντά αφελής η προσδοκία πως η κρίση μπορεί να έχει ημερομηνία λήξης. (*Έθνος της Κυριακής*, 27/7/2014)

Ολοκληρώνουμε αυτή την ενότητα με τα χαρακτηριστικά του ΑΚΘ στα κείμενα της έρευνας. Αναλυτικότερα, τα δεδομένα δείχνουν ότι ως ΑΚΘ τίθενται πρόσωπα, ενέργειες, γεγονότα, καταστάσεις, αφηρημένες έννοιες, εκφράσεις λεκτικών διαδικασιών (π.χ. *η δήλωση αυτή, το μέγα ερώτημα κ.ά.*) και ιδιότητες (π.χ. *αποκαλυπτική, αδιάψευστο παράδειγμα, τραγική ειρωνεία κ.ά.*), τα οποία σχετίζονται άμεσα με το αντικείμενο (subject matter) του κειμένου. Αυτά τα ΑΚΘ λειτουργούν τις περισσότερες φορές ως υποκείμενα της συντακτικής πρότασης, λιγότερο συχνά ως αντικείμενα²⁵ και πιο σπάνια ως κατηγορούμενα για την απόδοση ιδιότητας όπως στο:

(10) Ένα εύγλωττο και χαρακτηριστικό παράδειγμα για τα παραπάνω ήταν η τελευταία αναθεώρηση του Απριλίου του 2011, κατά την οποία... (Κ. Π. Γκιουλέκας, *Μακεδονία* 15/1/2006, από την *Πόλη για την Ελληνική Γλώσσα*)

²⁴ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2004: 906-907) και οι Holton κ.ά. (2012: 452-453) αποκαλούν τα επιρρήματα με αυτή τη λειτουργία προτασιακά (sentential adverbs).

²⁵ Τα αντικείμενα εκφέρονται συνήθως με επανάληψη του κλιτικού και ελάχιστες φορές χωρίς το κλιτικό, όταν συνιστούν προσθιωμένο θέμα λόγου (fronted discourse topic) (Gryllia 2008). Για παραδείγματα, βλ. Μαλμίν (2020).

8. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η συνδυαστική προσέγγιση διάφορων λειτουργικών θεωριών με αφετηρία τη Συστημική Λειτουργική Γραμματική του Halliday μάς προσέφερε ένα λειτουργικό μοντέλο θεματικής οργάνωσης των κειμένων, βασικό συστατικό του οποίου είναι η θεώρηση ότι το θέμα είναι μια υπερκείμενη έννοια που διακρίνεται σε ΘΠ και ΑΚΘ. Η εφαρμογή του σε 35 επιχειρηματολογικά κείμενα της ελληνικής έδειξε συγκεκριμένες τάσεις πραγμάτωσης των σχημάτων θεματικής ανάπτυξης, όπως υπεροχή της γραμμικής εξέλιξης, ενώ έπονται το σταθερό θέμα και η επέκταση σχολίου με διαδοχικό σχόλιο. Υπέδειξε επίσης ιδιαίτερα σημασιολογικά και γραμματικά χαρακτηριστικά του ΘΠ και του ΑΚΘ, με κύριο χαρακτηριστικό την πληθώρα κειμενικών και διαπροσωπικών θεμάτων.

Θεωρούμε ότι η ανωτέρω πραγμάτευση καλύπτει ένα κενό στη διερεύνηση της θεματικής δομής του επιχειρηματολογικού τρόπου της ελληνικής. Ωστόσο, χρειάζεται να καταθέσουμε δύο περιορισμούς της παρούσας έρευνας. Πρώτον, μπορεί ο αριθμός των δεδομένων να μας επιτρέπει να εξαγάγουμε σημαντικά συμπεράσματα, όμως το δείγμα απαιτείται να διευρυνθεί με περισσότερα άρθρα γνώμης και αναλύσεις και ταυτόχρονα να γίνουν συγκρίσεις με τον τρόπο (θεματικής) οργάνωσης και ανάπτυξης αφηγηματικών, περιγραφικών κ.ά. κειμένων. Δεύτερον, οφείλουμε να εκφράσουμε την επιφύλαξη ότι με το συγκεκριμένο πρότυπο ανάλυσης, σε κάποια διφορούμενα γλωσσικά περιβάλλοντα, η ερμηνεία επαφίεται στην υποκειμενικότητα του αναλυτή. Και αυτό γιατί συνειδητά δεν έχουμε προβεί σε απόλυτες θέσεις για το πού ακριβώς (και πάντα) στην περίοδο βρίσκεται κάθε κειμενική λειτουργία, απόφαση που υπαγορεύτηκε από την ευελιξία που παρουσιάζει η σειρά των όρων στην ελληνική και από υφολογικούς παράγοντες που εμπλέκονται στη διατύπωση του μηνύματος.

Βιβλιογραφία

- Βαρελά, Κ. Λ. 2010. Συνδετικότητα και κειμενικοί δείκτες: Χρήση και αξιοποίησή τους στη διδακτική πράξη της ΣΤ' Δημοτικού, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. 2011. *Κείμενο και Επικοινωνία*, Ανανεωμένη έκδοση, Αθήνα: Πατάκης.
- Γούτσος, Δ. 2009. Μόρια, δείκτες λόγου και κειμενικά επιρρήματα: Η οριοθέτηση των γλωσσικών κατηγοριών με τη χρήση ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων. Στο Γ. Κ. Γιαννάκης, Μ. Μπαλτατζάνη, Γ. Ι. Ξυδόπουλος & Τ. Τσαγγαλίδης (επιμ.) *Πρακτικά του 8^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (30 Αυγούστου έως 2 Σεπτεμβρίου 2007)*, Ιωάννινα, 754-768.
- Γούτσος, Δ. 2013. Γλώσσα και επικοινωνία. Στο Γ. Ξυδόπουλος, Έ. Αναγνωστοπούλου, Δ. Γούτσος, Σ. Χατζησαββίδης & Β. Τσάκωνα *Γλώσσα, Κοινωνία και Εκπαίδευση Εγχειρίδιο Μελέτης*, ΘΕ ΕΚΠ 61 «Σπουδές στην Εκπαίδευση», Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 165-276.
- Caffarel, A. 2006. *A Systemic Functional Grammar of French. From Grammar to Discourse*, London/New York: Continuum.
- Chafe, W. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view. In C. N. Li (ed.) *Subject and Topic*. New York: Academic Press, 27-55.
- Chafe, W. 1984. How people use adverbial clauses. *Proceedings of the Tenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 437-449. Available at: <http://journals.linguisticsociety.org/proceedings/index.php/BLS/article/viewFile/1936/1708>
- Chafe, W. 1994. *Discourse, Consciousness and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Cloran, C. 1995. Defining and relating text segments: Subject and theme in discourse. In R. Hasan & P. H. Fries (eds) *On Subject and Theme. A Discourse Functional Perspective*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 361-403.

- Daneš, F. 1974. Functional sentence perspective and the organization of the text. In F. Daneš (ed.) *Papers in Functional Sentence Perspective*, The Hague: Mouton, 106-128.
- Daneš, F. 1995. The paragraph - a central unit of the thematic and compositional build-up of texts. In B. Warvik, S-K. Tanskanen & R. Hiltunen (eds) *Organization in Discourse Proceedings from the Turku Conference*. Anglicana Turkuensia 14. Finland: University of Turku. 29-40.
- Dik, S. C. 1997a. *The Theory of Functional Grammar Part 1: The Structure of the Clause*. Second revised edition. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, S. C. 1997b. *The Theory of Functional Grammar Part 2: Complex and Derived Constructions*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Downing, A. 1991. An alternative approach to theme: A systemic-functional perspective. *Word* 42, 119-143.
- Firbas, J. 1966 On defining the theme in Functional Sentence Analysis. In F. Daneš, K. Horálek, V. Skalička, P. Trost & J. Vachek (eds) *Travaux Linguistiques de Prague 1 L' École de Prague d' aujourd'hui*, Prague: Academia Éditions de l' Académie Tchécoslovaque des sciences, 267-280.
- Firbas, J. 1992. *Functional sentence perspective in written and spoken communication*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fries, P. H. 1983. On the status of theme in English: Arguments from discourse. In J. S. Petöfi & E. Sözer (eds.) *Micro and Macro Connexity of Texts*. Hamburg: Helmut Buske, 116-152.
- Fries, P. H. 1994. On theme, rheme and discourse goals. In M. Coulthard (ed.) *Advances in Written Text Analysis*, London: Routledge, 229-249.
- Georgakopoulou, A. & Goutsos, D. 2004. *Discourse Analysis: An Introduction*. 2nd edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Goutsos, D. 1994a. Exploring discourse conditions on word order phenomena in Greek. *Journal of Modern Greek Studies* 12, 171-183.
- Goutsos, D. 1994b. Review of Firbas, Jan. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. *Journal of Literary Semantics* 23 (2), 124-128.
- Goutsos, D. 1997. *Modeling Discourse Topic: Sequential Relations and Strategies in Expository Text*. Norwood & New Jersey: Ablex.
- Goutsos, D. 2017. A corpus-based approach to functional markers in Greek: Exploring the role of position. In C. Fedriani & A. Sansó (eds) *Pragmatics Markers, Discourse markers and Modal Particles: New Perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 125-149.
- Gryllia, S. 2008. On the nature of preverbal focus in Greek A theoretical and experimental approach. PhD thesis, Universiteit Leiden.
- Halliday, M. A.K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. Third edition. Abingdon: Routledge.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C. 2014. *An Introduction to Functional Grammar*. Fourth edition. Abingdon: Routledge.
- Holton, D., Mackridge, P., Philippaki-Warbuton, I. & Spyropoulos, V. 2012. *Greek: A Comprehensive Grammar*, 2nd edition. London: Routledge.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (σε συνεργασία με Α. Μόζερ, Α. Μπακάκου-Ορφανού & Σ. Σκοπετέα). 2004. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής Δομολεειτουργική – Επικοινωνιακή*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουτσουλέλου-Μίχου, Σ. 2004. *Η γλώσσα της διαφήμισης. Κειμενογλωσσολογική προσέγγιση του διαφημιστικού κειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουτσουλέλου-Μίχου, Σ. 2006. Τα κειμενικά είδη και η διδασκαλία τους. Στο *Παρουσία Ευεργεσία: τόμος χαριστήριος στον Παναγιώτη Ι. Κοντό*, Τόμος Α', Τεύχος 1, Αθήνα, 77-85.
- Lambrecht, K. 1994. *Information Structure and Sentence Form. Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lambrecht, K. 2001. A framework for the analysis of cleft constructions. *Linguistics* 39 (3), 463-516.

- Lambropoulou, S. I. 2003. Topic in narrative discourse: The case of temporal otan-clauses in Modern Greek. PhD thesis, Aristotle University of Thessaloniki.
- Lautamatti, L. 1987. Observations on the development of the topic of simplified discourse. In U. Connor & R. B. Kaplan (eds) *Writing across Languages: Analysis of L2 Text*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 87-114.
- Lavid, J. 2000. Contextual constraints on thematization in written discourse: An empirical study. In P. Bonzon, M. Cavalcanti & R. Nossun (eds) *Formal Aspects of Context*. Dordrecht: Kluwer, 37-47.
- Lavid, J., Arús, J. & Zamorano-Mansilla, J. R. 2010. *A Systemic Functional Grammar of Spanish. A Contrastive Study with English*. London: Continuum.
- Μαλμέν, Ε.Π. 2020. Εκπόνηση και διδασκαλία κειμενικής γραμματικής. Οι συνέπειες στην παραγωγή μαθητικών κειμένων. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Μπακάκου-Ορφανού, Α. 2002. Η εισαγωγική πρόταση των τηλεοπτικών ειδήσεων. *Γλωσσολογία* 14, 83-101.
- Mathesius, V. 1939 [1947]. O tak zvaném aktuálním členění větném [On the so-called Functional sentence Perspective]. *Slovo a Slovesnost* 5, 171-174. Reprinted in *Čeština a odceny jazykozpyt [The Czech Language and General Linguistics]*, Prague, 234-242.
- Mauranen, A. 1993. Theme and prospection in written discourse. In M. Baker, G. Francis & E. Tognini-Bonelli (eds) *Text and Technology. In Honour of John Sinclair*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 95-114.
- McCarthy, M. & Carter R. 1994. *Language as Discourse: Perspectives for Language Teaching*. London: Longman.
- Πολίτης, Π. 2003. Θεματοποίηση, θεματική ανάπτυξη και ρητορική δομή των σύντομων ειδήσεων. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (18-21 Σεπτεμβρίου 2003)*, Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. Διαθέσιμο στο: <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>
- Sakontawut, N. 2003. Functional sentence perspective and second language composition: A study of revision process in a writing workshop for Thai college students. PhD thesis, Indiana University of Pennsylvania.
- Skopeteas, S. & Fanselow, G. 2010. Focus types and argument asymmetries: A cross-linguistic study in language production. In C. Breul & E. Göbbel (eds) *Contrastive Information Structure*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 169-197.
- Steiner, E & Teich, E. 2004. Metafunctional profile of the grammar of German. In A. Caffarel, J. R. Martin & C. Matthiessen (eds) *Language Typology. A Functional Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 139-184.
- Vasconcellos, Muriel. 1992. The theme as message onset. Its structure and characteristics. *Linguistics* 30, 147-163.
- Zimmermann, M. & Onea E. 2011. Focus marking and focus interpretation. *Lingua* 121, 1651-1670.